

Verrasztó Gábor

SZÉLL KÁLMÁN ÉS A MOSZKVA TÉR

Budai históriák

BUDAVÁRI
ÖNKORMÁNYZAT

X 153 664

Verrasztó Gábor

SZÉLL KÁLMÁN
ÉS A MOSZKVA TÉR

Budai históriák

NAPKÚT KIADÓ
Budapest, 2011

Kötetünk megjelenését
Budapest I. Kerület Budavári Önkormányzat
támogatta

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J000978543

Szakmailag átnézte:
Kapovits Réka
és
Ficz Gábor
okleveles építészmérnök

X 153 664

Harmadik kiadás

© Verrasztó Gábor, 2011

© Napkút Kiadó, 2011

TARTALOM

Kötetlen séta Budán – <i>Buzinkay Géza előszava</i>	7
A Wippner vendéglő	8
Az átáramló terek háza	12
Lövöldei vacsorák	14
Marczibányi Bostonban	16
Az éremművész	18
Széll Kálmán és a Moszkva tér	20
Az élmény megőrzése	24
A feltaláló	28
Lukács igazgató bérvillája	30
Az elemítől a Kodályig	32
A Százszorszép Óvoda	36
A Szakáts-villa	38
Buda város jogkönyve	40
A Városmajor	46
Le Corbusier módszere	50
Művészet és mesterség	52
Az Áldás Utcai Iskola	56
Fenn a József-hegyen	60
A Tüdőbeteggondozó Intézet	62
A Szuszogó	64
Guckler erdőmester	68
Tőry Emil nyaralója	74
A Gschwindt-villa	78
A Szép Juhászné	82
Kováts doktor háza	86
A Gádoros lányok	88

Karády Katalin titkos kérése	92
„A semmi ágán”.	98
Posta a Török utcában	100
Templom a körúton	102
Vándorló mesehősök	106

KÖTETLEN SÉTA BUDÁN

Buda egy és oszthatatlan. A hegyek karéjának díszletei közé egy-egy ősi útvonal fúródik, hol nekivágva a hegyeknek és átfurakodva közöttük, hol a Duna mentén, lapályosan. Ha megállunk a Várban a Tóth Árpád sétányon, a hatalmas zászló alatt az Esztergomi bástyán és elnézünk északnyugat felé, alattunk van az öszszefutó utakat és e kötet témáját egybefogó terület, a három oldalával három kerületet képviselő Széll Kálmán, alias Moszkva tér.

Nehéz lenne úgy írni bármelyik városrész emlékeiről, hagyományairól és életükkel nyomot hagyó jeles embereiről, hogy megmaradunk a szigorúan vett területi határoknál. Ennek a kötetnek a jól ismert Rózsadomb, a Városmajor, a József-hegy, illetve a ma már kevésbé azonosított Országút, Vérhalom, Törökvész, Rézmál épületei, lakosai és érdekes helyszínei a témája, de úgy, hogy például egy műgyűjtemény szétszóródott darabjai révén még az Egyesült Államok is felrémlik, vagy a Lepke utcai ház történetéhez kapcsolódva az is, ahogyan a Kádár-korszakban meggátolták Karády Katalin hazatérését.

Buda itt szereplő helyszínei részben gazdag nagypolgárokhoz kapcsolódnak, akik a zsúfolt Pestről kiköltözve (legalább nyárra) még az előző századfordulón igényes villákat építtettek, mások pedig már olyan tehetőssé vált vállalkozók voltak, akik bérház építtetésével növelték vagyonukat – mindaddig, míg vagy a háború, vagy a Rákosi-korszak államosításai megsemmisítették minden igyekezetüket. Ám körülöttük fel-feltűnnek a művészek, mint József Attila, akinek a Káplár utcában volt egyetlen saját lakása, Szabó Dezső, és persze az egy-egy korban fogalomká vált éttermek-fogadók, mint a pesthidegkúti Wippner vendéglő vagy a Szép Juhászné.

Aki szeret kötetlenül sétálni, önmaga felfedezéseire ismerhet ebben a kötetben.

Buzinkay Géza

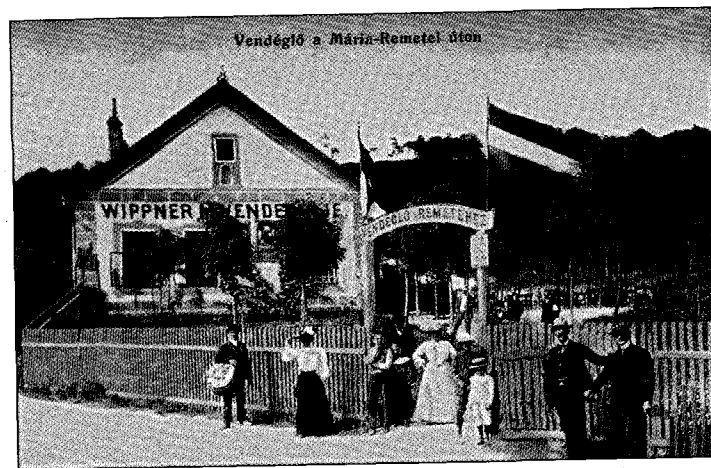
A WIPPNER VENDÉGLŐ

A pesthidegkúti Wippner étterem már az előző századfordulón az úri társaság kedvelt kirándulóhelye volt, mint erről a korabeli képes levelezőlapok is tanúskodnak. Arról viszont nem maradt fenn dokumentum, hogy mikor épült és „nyitatt” meg a közönség előtt.

A Remetéhez címzett vendéglőt (Gasthaus zum Einsiedler) kezdetben talán Wippner Ágoston vezette, akitől 1858-ban született fia, Mihály csupán átvette, majd (Rupp Zsigmond közjegyző iratai szerint) 1900-ban kölcsönből felújította és kávézóval bővítette éttermét, mely továbbra is jó hírűnek számított előkelő körökben:

„A hírnévre jellemző, hogy Gundel Imre, a nagy hírvendéglőscsalád leszármazottja, aki megírta Budapest vendéglátásának történetét, Wippner Mihály vendéglőjét is számon tartotta, mint amelyik »rák- és szárnyas ételeiről híres – és habos kávéjáról«. Nos, azt hiszem, megállapíthatjuk, ahol rákételeket is felszolgálnak, oda nem a Máriaremetére igyekvő búcsújárók térnek be, az még csak nem is legendával, nótával megörökített kisvendéglő a zöldben, tarka abrosszal. [...] Vendéggöre az elegáns, úri társaságból került ki. Olyan vendéglő volt, ahol nem a tulajdonos otthonos kényelmét, hanem a vendég érdekeit nézték, s a hely eleganciáját a gyors és figyelmes kiszolgálás, a frakkos pincérek sora is emelte” – írja Dr. Czaga Viktória.

Wippner Mihály felesége, Neubrandt Katalin azonban 1903. december 4-én váratlanul meghalt. Wippner, lévén ekkor javakorabeli férfi, hamarosan ismét megnősült, másodjára Kemény Juliannát vezette a római katolikus templom oltára elé, hiszen női kézre nemcsak otthonában, de a „Vendéglő a Remetéhez” konyháján is nagy szüksége volt.

A Wippner vendéglő a múlt század elején

A pénz- és a szellemi arisztokrácia tagjai mellett gyakran mulatott itt Incze Sándor, a Színházi Élet főszerkesztőjének társaságában Simon Böske, az első Magyarország szépe. Simon Böske 1929-ben elnyerte a Miss Hungária, majd egy hónappal később Párizsban a Miss Európa címet is. De megfordult a vendéglőben a következő szépségkirálynő, az óbudai Papsz Mária és az ünnepelt primadonna, Honthy Hanna is.

Wippner Mihály 1933. január 12-én, hajnali három órakor halt meg idült tüdőhurut miatt fellépett szívizomtágulásban. 75 éves volt. A vendéglőt özvegye vitte tovább, majd a háborús évek arra kényszerítették, hogy 1943-ban bezárja a nagy múltú helyet. Miután az orosz katonák istállónak és tankszerelőműhelynek használták az épületet, a tulajdonos visszakapta, ám a Remete csak kocsmaként üzemelhetett. Baráti vagy elvtársi figyelmeztetésre 1952-ben Wippner Mihályné „önként” ajánlotta fel az államnak. Ezután művelődési házként és könyvtárként működött – 1991-től Petőfi Művelődési Központ néven. A Klebelsberg Kultúrkúria megnyitása (2005) miatt feleslegessé vált épület egy darabig üresen állt, majd eladásra hirdették.

A Máriaremetei út 80. számú ingatlan tulajdonjogának értékesítésére kiírt nyilvános, kétfordulós pályázat sikeresen lezárult. A Gazdasági és Tulajdonosi Bizottság, illetve a Pesthidegkúti Városrészi Önkormányzat egyhangúlag jóváhagyta, majd a képviselő-testület is megszavazta a terület hasznosítását. A nyertes Hajnóczy Ingatlanfejlesztő Kft. parkosított wellnessközpontot, korszerű egészségcentrumot, az egész területet kiszolgáló, zöld sávokkal szegélyezett parkolót és egy önállóan is látogatható, üvegfalú kávézót fog kialakítani. Az építés első ütemére előreláthatóan 2012-ben kerül sor. A kivitelezés során végig elsődleges szempont lesz a helyi igények kiszolgálása, a természeti környezetbe, a tájba illő építészeti megoldások alkalmazása.

Simon Böske

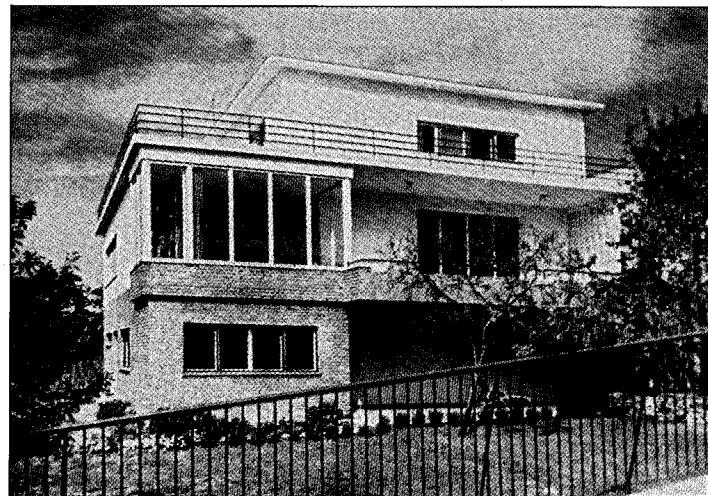
AZ ÁTÁRAMLÓ TEREK HÁZA

Havas Ernő építési vállalkozó a Ruszti út 8.–Darányi Ignác utca (ma Hankóczy Jenő utca) sarkán lévő telket 1941-ben vette meg. Családi háza „papírmunkáira” Kozma Lajost kérte fel, aki az utca felé zárt homlokzatot mutató villát tervezett, mely – logikusan – a kert felé válik teljesen nyitottá. Kozma írja a házról:

„Az L alakú lakótér három szobát és teraszt fog össze változtatható csoporttá. E négy térelemből kettesével, hármasával és négyesével csoportosítva az egységeket sokrétű téregyüttes jön létre. [...] Térélénkítők: rugalmas és kevésbé rugalmas térhatároló elemek (a függöny, a fából, kerámiából vagy üvegből készült térosztó falak, a mennyezetig érő üvegajtó), hasonló szerepe van a mindig más erősségű, más és más irányból jövő világításnak, a bútorok elhelyezésének. E nagyon laza térszerkezetben a hangsúlyozottan súlyos tömegű (szürkészöld linóleum) padlósíkok és az egymásba átáramló, anyagtalan fehér-ségű mennyezetek fogják össze a nagyon különböző helyzetű, alakú, tájolású és megvilágítású szobákat.”

A közösségi helyiségek mellett szintén a magassíkszínt kapott helyet a konyha. A jóval kisebb alapterületű emeletnek a derékszögű hatalmas erkély szinte latinus arculatot kölcsönzött. Fent volt a család összes háló-, fürdő- és gardróbszobája.

Napjainkra az alagsor és a földszint nyitott részeit beépítették, az oda nem illő ablakok (és főleg élénk színeik), a gondozatlan kert elnyomják a villa szépségét, de ettől függetlenül megőrizte egykori hangulatát. Az épület 1994 óta helyi védettséget élvez.

*Havas Ernő
Ruszi úti háza
(1941)*

*Az épület „illetlen”
toldalékai (2011)*

LÖVÖLDEI VACSORÁK

A kolozsvári születésű Szabó Dezső a két világháború közötti irodalmi élet egyik legellentmondásosabb, ugyanakkor legmeghatározóbb személyisége: egyszerre antiszemita és németellenes, Szőcs Zoltán szerint a budai Lövház éttermében tartott vacsorái pedig „a magyar ellenállás és antifasiszta mozgalom legfőbb szellemi bázisai voltak. Hogy Magyarország soha nem vált fasiszta nemzetté, az Szabó Dezső erőfeszítései-
nek egyik legfőbb érdeme.”

Szabó Dezső már 1936-ban szükségét érezte, hogy a rossz irányba haladó ország dolgairól ne csak írásban, de szóban is rendszeresen kifejtse véleményét, ezért felvette a kapcsolatot a Lövészkeret étterem tulajdonosával, és megállapodtak, hogy havonta egyszer vacsorával egybekötött előadásokat fog tartani. Szeptember 2-án *Az Olimpiász bírálata* címmel került sor az első előadásra, mely a berlini olimpia ürügyén az egész német hegemonizmust támadta.

A teljes egészében általa írt és szerkesztett Ludas Máttyás Füzetekben így hirdette összejöveteleit: „Minden-hó 2-án este 8 órakor a Marczibányi téren levő Lövhölde vendéglőben vacsorázom. Erre a vacsorára szívesen látok minden magyar embert, aki akarja írásaim akaratát. Vacsora közben mindig egy-egy magyar problémát tárgyalok. A vendéglő egy vacsorát 1.50 P-ért ad. Külön meghívók nem mennek. Legközelebbi vacsora: 1936. december 2-án, szerdán este 8 órakor.”

Szabó Dezső az elkövetkező öt évben 59 előadást tartott a Marczibányi téri Lövhöldében. Az utolsót 1941. október 2-án, *Eredetiünk, múltunk lélektani következményei* címmel. A háborús rendelkezések értelmében többé nem vehette igénybe ezt a helyiséget, ezért új termet kellett keresnie.

A tanári hivatást választó Szabó Dezső azonban nemcsak előadótermeit, három évtizedig bérlakásait is váltogatta. Többször lakott a második kerületben: 1925-ben a Fillér utca 50. az otthona, 1926. március 1-jétől a Pasaréti út 76., ahol a manzárdrészt bérlí. 1930 januárjában már az Orgona utca 8., 1931-ben a Csalán u. 29., 1932. február 6-án pedig a Trombitás út 12. alatt lakik. 1935. október 26-án végre kiutalják élete első főbérleti lakását a Városmajor utcában (19/B. I. emelet 8.).

Innen költözött 1938. szeptember 21-én a VIII. kerületbe, a József körút 31/A. III. 4. alá. Nem tudni, pontosan mi vette rá, hogy elhagyja Budát, melyet annyira szeretett, csak az biztos, hogy könyvtára miatt kinőtte előző lakását. A 13 000 kötetes gyűjtemény elhelyezése még ebben a háromszobás, tágas lakásban is gondot okozott neki.

A teljesen erőtlen, legyengült szervezetű Szabó Dezső 1945. január 13-án délután, hatvanhat évesen halt meg lakóháza óvóhelyén. Szomszédai egy konyhaszekrényből ácsoltak neki koporsót. Az író emlékét a Citadella alatt egy sétány, Szervátiusz Tibor 2007-ben készült fejszobra és a Városmajor utcai lakóházon elhelyezett tábla őrzi.

Szabó Dezső
fejszobra

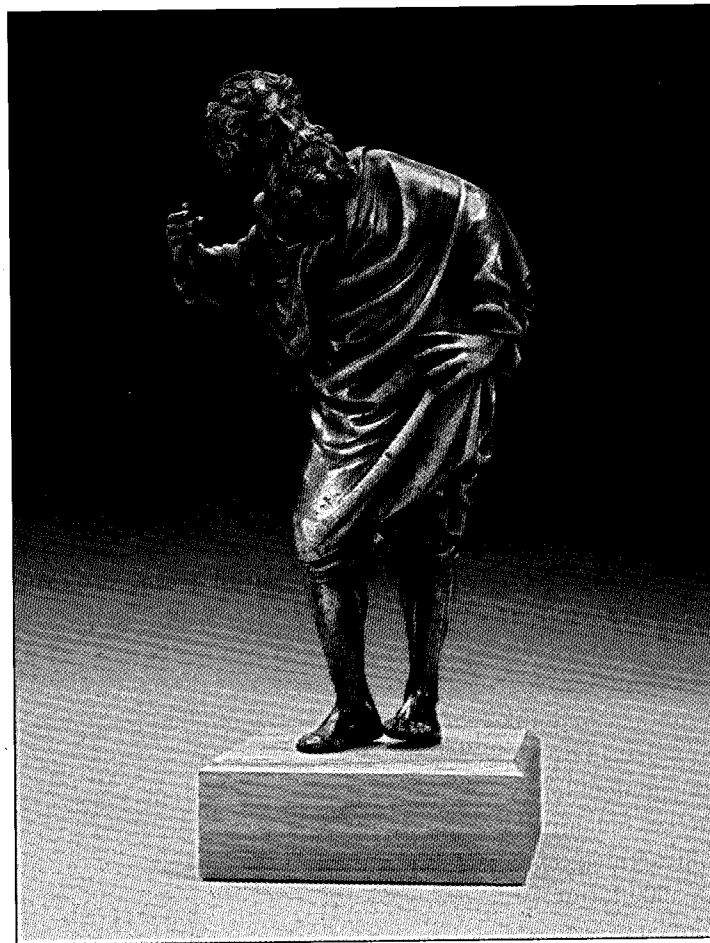
MARCZIBÁNYI BOSTONBAN

Szerencsés eset, ha egy műgyűjtő halála után hagyatéka teljes egészében valamely közgyűjteményé lesz, hiszen az értékek többnyire felaprózódnak más műgyűjtők, múzeumok és a családtagok között. Ez a sors jutott Marczibányi István (1752–1810) királyi és udvari tanácsos budai palotájában felhalmozott kincsestárának is. Épp ezért nehéz nyomon követni vagy azonosítani a kollekció darabjait, melyek közül egy Bostonba került.

Szent Kristóf bronzszobra Marczibányi hagyatékából családon belüli örökségként jutott Rakovszky István (1847–1910) tulajdonába, leszármazottai azonban 1912-ben eladták egy ismeretlen műkereskedőnek, aki valószínűleg értesítette Delmár Emilt (1876–1959), és a gyáros, építőanyag-ipari szállító még aznap megvásárolta. Delmár szobrászati gyűjteménye ugyanis a maga korában elsőnek számított az országban mind a kisbronzok, mind a középkori nagypasztika terén.

Feltehetőleg már Marczibányi Istvánhoz is sérülten (megrongáltan) került Szent Kristóf-szobor XV. századi olasz vagy nyugat-európai ismeretlen mester alkotása. Mérete 20×11×6 centiméter. A görnyedve lépő Szent Kristóf jobb kezében csak botjának vége maradt meg, bal válláról pedig hiányzik a gyermek Jézus. Erre utal a koponya hátsó részén lévő lyuk, a külön kiöntött gyermekalak csatlakozási helye.

A csonkaságában is szép szobor 1951. március 8-án 16 000 dollárért ismét gazdát cserélt. Delmár Emiltől a Bostoni Szépművészeti Múzeum vette meg, az olasz reneszánsz galériában ma is megtekinthető a Marczibányi-gyűjteményből származó darab.

A Szent Kristóf-szobor

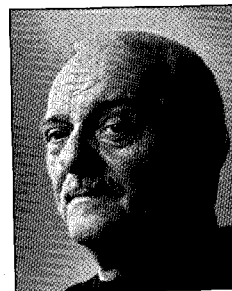
AZ ÉREMMŰVÉSZ

Bartos István harmincegy évig élt a budapesti Marczibányi téren, de kevesen tudták, valójában ki rejtőzött e név mögött. Bartos 1947. november 20-án született Mátészalkán, a gimnáziumban megszerette a műszaki rajzolást, marósnak tanult, később elvégezte a Képző- és Iparművészeti Szakiskolát, majd a RAVILL kirakatrendezője és reklámgrafikus lett. Már ekkor próbálkozott érmetervezéssel, de készített grafikákat, festményeket is, a szobrászatot pedig Lisztes István keze alatt gyakorolta.

A nő, családos fiatalember 1976 nyarán a szegedi Tisza-parton egy sikertelen fejesugrás következtében deréktól lefelé megbénult. 1979-ben beköltözött a Mozgássérültek Állami Intézetébe. Mivel állapotával soha nem tudott megbékélni, ezért ritkán hagyta el pár négyzetméteres szobáját, ahol hosszú erőfeszítések után újra tanult rajzolni, tervezni, mintázni.

A Magyar Nemzeti Bank 1991-ben pályázatot írt ki az új forintérmék tervezésére, de a szakmai zsűri az első díjat visszatartotta, a második és harmadik helyezettet ítélte nyertesnek: Kósa István munkája a ma is használt fém pénzek (beleértve a forgalomból már kivont 1, 2 és a 100 forintos) hátlapja, a névértékes oldalt pedig Bartos István készítette. Ezután az MNB emlékérmék tervezésével is megbízta. Külön említésre méltó az 5000 forintos *Esztergomi bazilika*, és a *Régi balatoni hajók* sorozat.

Bartos István mind embernek, mind művésznek kemény volt. Nem ismert megalkuvást, csak az örök barátságban és a hibátlan munkában hitt. Azt vallotta, ha az ember fiatalságával együtt a líra is elmúlik a lelkéből, kap helyette valami mást: tisztánlátást. 2010. november 16-án hunyt el.

Bartos István

A forint érmesor

Bartos István:
Rehabilitáció

SZÉLL KÁLMÁN ÉS A MOSZKVA TÉR

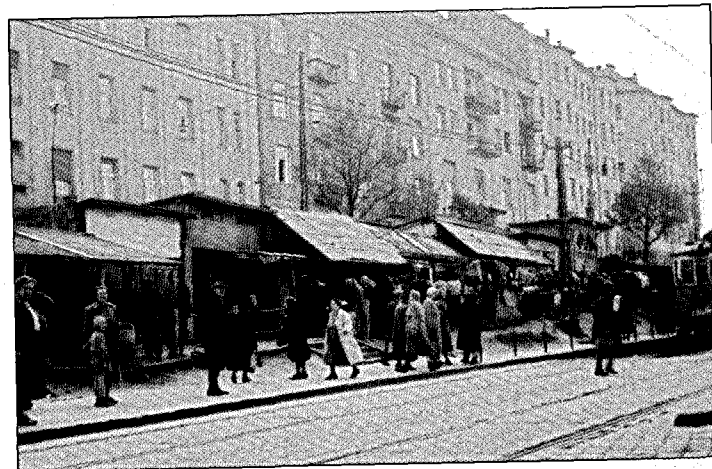
A fővárosi közgyűlés 2011. április 27-i döntése értelmében hatvan év után visszakapta régi nevét a Moszkva tér. Bár a változás mindössze néhány száz lakost érintett a területen osztozó I., II. és XII. kerületben, viszont a fogalom má vált tér törté- riája szorosan kötődik Buda történetéhez.

A tér kialakulásának egyértelműen földrajzi oka volt. A várhegyről lejövv, valamint az ide tartó utak itt találko- ztak össze, ezért már a XIII. századtól fontos útkereszteződés- nek számított, ahol a középkorban Logod falu kapuja is állt. A törökök kiűzése után (valószínűleg az újjáépítés szüksége- ként) a Christen-féle téglagyár és annak agyagbányája uralta a területet.

Ennek köszönhető a tér mai formája: a szintkülönbség a Csízhalom-domb (melyre később a Postapalota épült) és a tér között. A XIX. század végén a gyárat szanálták, 1892-ben kezdték feltölteni a téglavetéshez használt gödröket, majd a Budapesti-Budai Torna Egyesület (BBTE) kapta meg a teret.

1897-ben szállították a „Gödörbe” a favázás, millenniumi Sörkóstoló pavilont, és alakították át a sporttelep első klub- házává, mellé pedig 9000 négyzetméteres úszómedencét épí- tettek, mely télen korcsolyapályaként üzemelt. Ide járt „csúsz- kálni” Sissovics Sárika úrleány is az 1906–1907-es idényben. A karcsú, hullámos hajú ifjú hölgynek valószínűleg sok udvar- lója akadt a jégen, hiszen ő volt az ezerötszáztizennyedik, aki azon a télen kiváltotta az egyet idényjegyét.

Idővel egyre inkább nyári sportokra: „szabadban való tor- naversenyekre, a labdázó és tennis mulatságokra” specializá- lódtak. Az 1913. augusztus 15-én, Sándy Gyula tervei alapján elkészült kétszintes klubház és állandó sportcsarnok bővítésére 1925-ben került sor.

A Széll Kálmán tér (1930-as évek)

A Fővárosi Közmunkák Tanácsa javaslatára 1929-ben az addig névtelen teret Széll Kálmánról nevezték el. A néhai miniszterelnök beceneve (Kalef) a térre is átragadt. 1938-ban megépült a Margit körutat a Krisztina körúttal összekötő vasúti pálya szakasza. A kettészelt VárfoK utcában 1939-ben adták át a vasbeton szerkezetű felüljárót és a hozzá kapcsolódó, a villamosmegállókhoz vezető gyalogoslejárót.

A további térrendezés miatt a BBTE létesítményeit kitelepítették a Pasaréti útra, helyén 1941. június 16-ára készült el az új autóbusz- és villamos-végállomás. Budapesten ekkor tértek át a jobb oldali közlekedésre, így az épületeket már ehhez igazodva tervezték. Az utasok kényelmét két váró- és egy árusítócsarnok szolgálta. A BSzKRt autóbusz-pályaudvara a tér északi oldalán volt, a személyzetnek óvóhellyel ellátott tartózkodó, a hibaelhárítóknak anyagraktár épült.

A Budapest Lexikon szerint a háború után egy ideig Sztálin nevét viselte a tér, de a korabeli utcajegyzékek ezt nem támasztják alá. 1951. november 9-én kapta a Moszkva tér nevet. Az '56-os forradalom napjaiban az „Ifjú mártírok tere” lett. A hatvanas-hetvenes években a Moszkva térhez kötődtek a galerik is. Mivel innen sokfelé lehet indulni (eljutni), ideális találkozóhellyé vált a bulizni, szórakozni vágyó fiatalok számára.

A metróállomást és a legyező formájú kijáratot 1972. december 22-én avatták fel. Ekkor a villamos- és buszjáratokat is átszervezték. A farmerrel és hosszú hajjal lázadó ifjúság a nyolcvanas évekre kikopott a térről, helyüket a feketemunkások (az „emberpiac”) és az illegális árusok vették át. A piszkos, zajos, rossz hírű tér modernizálása, parkosítása, illetve átépítése évtizedek óta napirenden van, ám mindennek magvalósítása harmincmilliárd forintot emésztene fel.

A tér névadója, dukai és szentgyörgyvölgyi Széll Kálmán (Gasztony, 1843. június 8–Rátót, 1915. augusztus 16.) jogtu-

dományi doktori oklevelét 1866-ban szerezte Pesten. Pályafutását 1867-ben szolgabíróként kezdte Vas vármegyében, majd Szentgotthárdot, 1881-től pedig Pozsony második kerületét képviselte kormánypárti programmal.

Széll pénzügyminisztersége alatt (1875–1878) a dualizmus történetének legnagyobb magyar költségvetési reformját hajtotta végre. Szigorú és takarékos volt, az államháztartási egyensúly helyreállítását és megőrzését, a deficit felszámolását tekintette fő céljának. Megszervezte az adófelügyelői intézményt, és létrehozta az Osztrák–Magyar Bankot. Képviselőként a kormány pazarló pénzügyi politikáját bírálta, miközben részt vett a vasutak államosításában. A király 1899-ben Széllt kinevezte miniszterelnöknek, programja: „törvény, jog és igazság” politikai szállóigévé vált.

Vörösmarty Mihály lányát (Deák Ferenc gyámleányát), Ilonát 1867-ben vette feleségül. Egyetemi évfolyamtársa, Halász Imre szerint tehetségén kívül Deákkal való kapcsolata is segítette gyors előmenetelét: „Széll Kálmánra nézve ez a házasság több volt családi élete kezdeténél, egyúttal kezdő állomása volt egy jelentékeny politikai karriernek.”

Széll Kálmán

AZ ÉLMÉNY MEGŐRZÉSE

„A nagyon is gondos apa szereteteinek karácsony estére nemcsak zöldellő fát állít, nemcsak gyertyácskát gyújt, nemcsak diót aranyoz-ezüstöz és mézeskalácsot csüggel, hanem ezek alá néhány, ha nem is szükséges, de állítólag hasznos prózai darabot, szerszámot, sétatobot, pénztárcát, miegyebet is rak” – olvashatjuk Pikler professzor békebelei hangulatú ünnepi sorait a Nyugat egyik korabeli számában.

A pozitivista szemléletmód Dr. Pikler Gyula (Temesvár, 1864–Búdapest, 1937) munkájával érte el magyarországi történetének csúcspontját: az állam és a jog kérdéseit a természettudományos alapú szociológia oldaláról közelítette meg, mint *A lélektan alapelvei – Az élmény megmaradása és ellentétessége, Az eszmélet helye a természetben* című könyveiben is.

A jogbölcész nyaralója a Trombitás út 19. alatt épült fel. Josef Hoffmann (Brtnice, 1870–Bécs, 1956) osztrák építész és formatervező a házat nem a kerítés mögé, hanem a domboldalra kapaszkodó telek közepére helyezte. Az építési engedély dátuma 1907. június 23., a használatbavételi engedély 1909. június 22-én kelt. Hoffmann a magastetős villaépület homlokzatait formailag letisztultnak, egyszerű szerkesztésűnek tervezte, a homlokzati síkból csupán az oldalkert felőli erkély enyhe íve domborodott ki. Az ablakok jellemzően hármassal, felülvilágító mezőkkel készültek.

Alig másfél év múlva azonban Dr. Pikler eladta a házat Weidinger Miksa (1865–1922) gabonabizománynosnak és feleségének, akik nyomban hozzáfogtak az átalakításhoz. Az új házfelügyelői lakás tervét 1911. február 8-án hagyta jóvá az illetékes hatóság, az emeletes nyaraló „földszinti zárt veranda toldalék és alatta borpince helyiségek” 1913. április 26-án nyilvánítottak elkészültnek, a tulajdonosok kényelmét a né-

Trombitás út 19. – tégláig csupaszulva (2011)

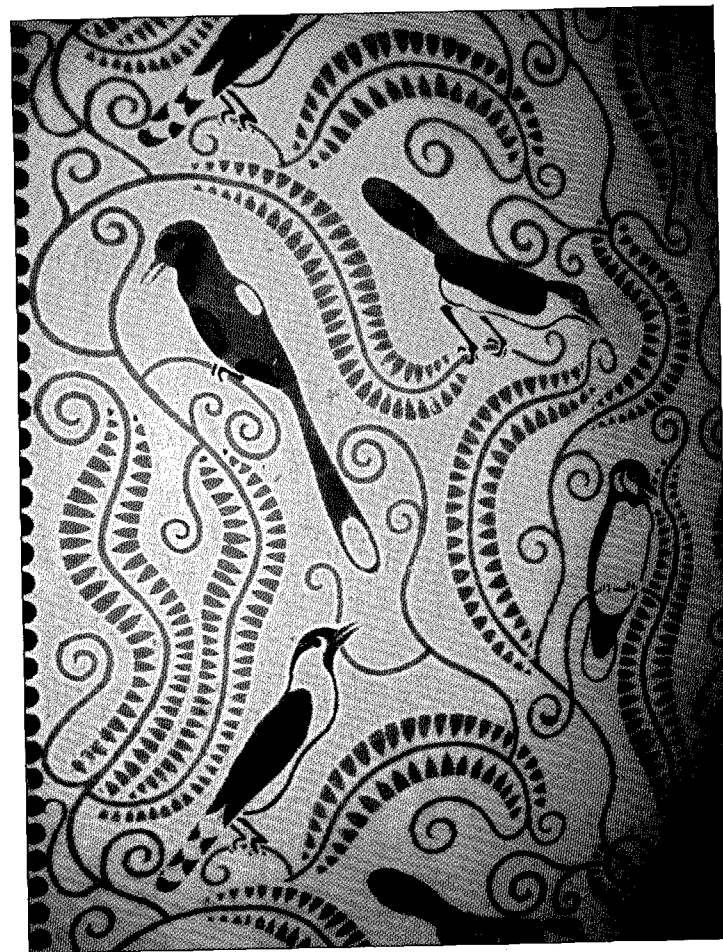
hány hónappal később beszerelt kézi üzemű ételfelvonó pedig tovább növelte.

Weidinger halála után özvegye, Pinkász Jenny (1862–1951) valószínűleg az államosításig megtartotta a Trombitás úti házat, a nyilvántartásban ugyanis több tulajdonosi bejegyzés nem szerepel. (Idős, utcabeli lakók szerint ezután Rákosi Mátyás sofőrje kapta meg szolgálati lakásul.)

A II. kategóriába sorolt műemlék tetőterét 2004–2005 között átépítették, új ablakokat nyitva a délkeleti és az északi oldalon, de a lépcsőházban megmaradt a keleties hangulatú, madárornamentikás falfestés. A néhol tégláig csupaszult villa-épület, mely most is a Kincstáré, azonban őrzi mindazt az „élményt”, amit egykori gazdáinak nyújtott.

Dr. Pişler Gyula

A lépcsőház falfestése

A FELTALÁLÓ

Zipernowsky Károly 1853. április 4-én született Bécsben, Zipernowsky József könyvelő és Fischer Franciska gyermekeként. A pesti kegyesrendi gimnáziumban érettségizett, majd három évig egy gyógyszerárban dolgozott Kecskeméten. 1872-ben iratkozott be a Műegyetemre, és negyedévesen már az elektrotechnikáról tartott előadásokat.

Egyik ilyen alkalommal figyelt fel rá Mechwart András, a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár vezérigazgatója, és megbízta a villamos osztály (a későbbi Ganz Villamossági Művek) megszervezésével. Zipernowsky ezzel lényegében a hazai erősáramú elektrotechnikai ipar megalapítója lett, Déri Miksával és Bláthy Ottóval közösen hamarosan feltalálta a zárt vas-magos transzformátort, Dériver pedig az öngerjesztésű, váltóáramú generátort és a többfázisú áramelosztó rendszert.

A Gépjavító és Kölcsönző Részvénytársaság 1926-ban historizáló villát építtetett Dr. Vikár Géza ügyvéd és Zipernovszky Károly háztulajdonosok részére a Garas utca és a Trombitás út sarkán. Tervezője Sebestyén Arthur (1868–1946) műépítész. A szinteltolós, aszimmetrikus megjelenésű ház vízszintes osztópárkányokkal, gazdagon díszített ablakkeretekkel, eredetileg balusztrádos, műkö mellvédes teraszokkal, erkélyekkel tagolt. A lejtős utca saroktelkének szintkülönbsége jól kirajzolódik a Trombitás utca felőli, hangsúlyos támfalként is funkcionáló falazott terméskő lábazaton, ahol díszes kovácsoltvas kapu emeli ki a bejáratot.

Az 1940-ben kiadott átalakítás építési engedélye már csak „Zipernovszky és társai” részére szól. A megbecsült mérnök, akadémikus 1942. november 29-én hunyt el otthonában. A villaépület ugyan nem korabeli állapotában, de szépen rendben tartva ma is áll.

Zipernowsky Károly

A Garas utca 2.–Trombitás út 5. számú sarokház

LUKÁCS IGAZGATÓ BÉRVILLÁJA

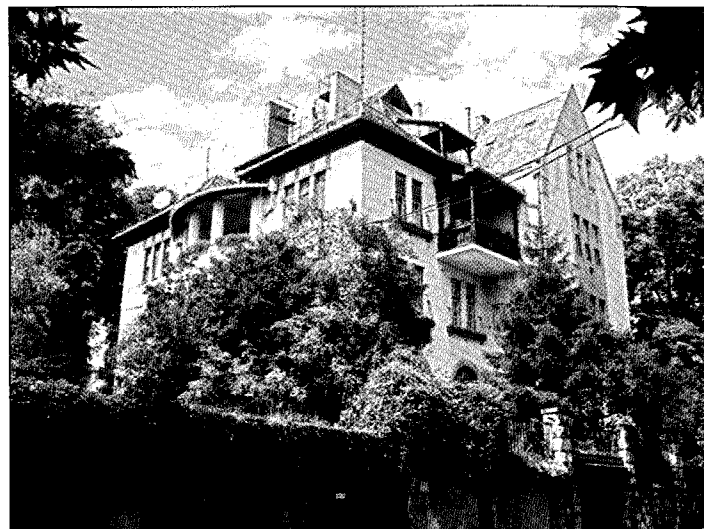
Az Újlaki Tégl- és Mészégető Rt. cégjegyzésre jogosított tagja, nagyságos Lukács Emil igazgató úr valószínűleg a háborús konjunktúra miatt fektette pénzét ingatlanba. Bejelentett lakhelye a Garas utca 3.-ban volt, és megvette az épp eladó üres telket is túloldalon.

Lukács úr vágvecsei Wellisch Andor (1887–1956) műépítést bízta meg a tervek elkészítésével, akinek villái közül kiemelendő, legfontosabb műve lett a Garas utca 12. szám alatti épület, melyet Ágoston Géza és Kudelka Ármin építőmesterek kiviteleztek. A tartószerkezetet Biehn János Aszfalt és Kátrány vegyi termék gyárának Rabitz és Vasbeton építési osztálya készítette. Wellisch 1914-ben kapta meg az építési engedélyt.

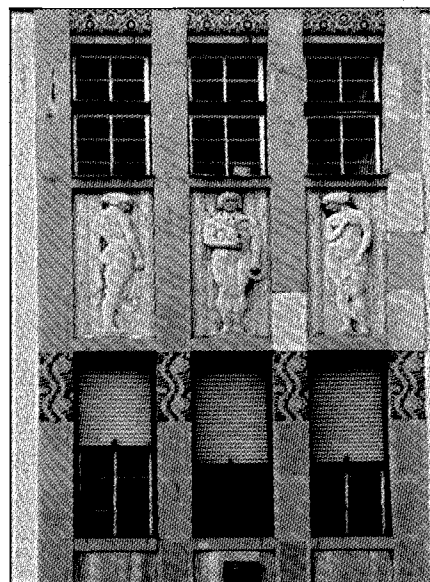
A bérvillát a faserkezetű erkélyek, a terméskő használata, a szokásosnál hegyesebb oromzatkialakítások a szecesszió Kós Károly nevéhez fűződő népies irányzatához formálták. A manzárdszobákkal négyszintessé magasztott ház, idomulva a telek alakjához, merőleges elhelyezésű, és izgalmasan mozgalmas tömegével, a főhomlokzat domborműveivel harmonikus egységben jelenik meg. A cseréptetős kertkapu pedig még nagyobb hangsúly ad az épület „magyaros” jellegének.

1949-ben a Budapesti Lakásmegosztási Bizottság a földszinti lakást hivatalos határozattal kettéválasztotta Szabó Kálmán vegyészmérnök részére, az átalakítást Erős Sándor okleveles építészmérnök tervezte és kivitelezte. 1963 novemberében Otto György ismét módosított az alsó szint beosztásán Dr. Holzl József megbízásából.

Mivel a változtatások a homlokzatot alig érintették, a III. kategóriába sorolt műemlék villa ma is eredeti szépségében áll (eltekinthető a tetőtéri rész oromfaláról hulló vakolattól) a Garas utca „közepén”.

Garas utca 12.

*Az utcai homlokzat
domborművei*

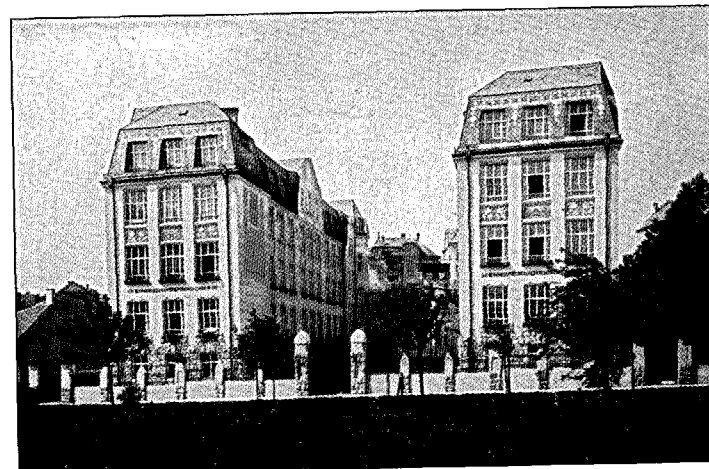
AZ ELEMITŐL A KODÁLYIG

A Lövház utca 34. szám alatti elemi iskola hosszú, földszintes épülete a huszadik századra kevésnek bizonyult a mindinkább népesedő és polgárosodó kerületrésznek. A Székesfőváros tanácsa ezért Balázs Ernőt (1856–1930), a Mérnöki Hivatal építészt bízta meg (aki az oktatási és egyházi beruházások műszaki felügyeletét látta el), hogy tervezzen olyan iskolát, ahol fiúk és lányok egyaránt tanulhatnak.

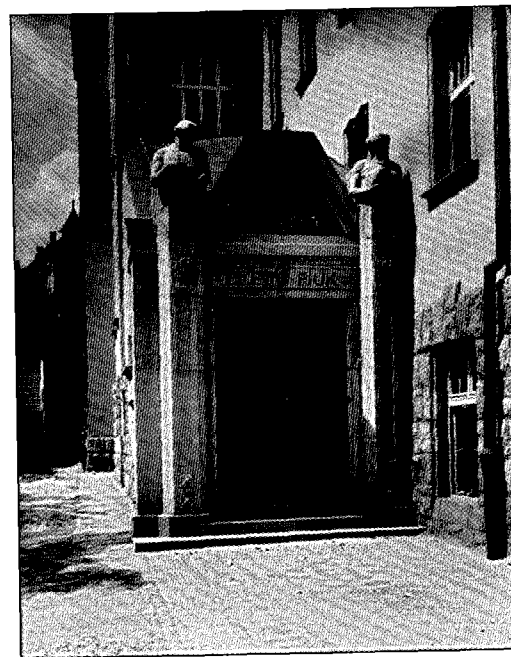
Az alagsor, a földszint, az első és a második emelet, valamint a manzárdrészes homlokzat-, illetve metszetráraját 1912. március 23-án, a tartószerkezeti és statikai számításokat, a vasbeton támfal tervét pedig két hónappal később hagyta jóvá Budapest Székesfőváros tanácsa. A kivitelezést Grosz József okleveles építész, építőmester irányította, a munka zömét a Kemény és Tisza Magyar Vasbeton Építési Vállalat végezte. Az utcára néző falakon sgraffito díszítést alkalmaztak, ennek lényege, hogy a sötét alapú vakolaton a világos karcolás szép és tartós díszítést biztosít.

A huszonnégy osztálytermet, tíz egyéb termet, hat szertárat, egy tornatermet, két tantestületi szobát, egy igazgatói irodát és három szolgálakást magában foglaló, „magyaros stílustörekvésű”, ötszintes iskola 1916-ban készült el, felépítése 840 ezer koronába került. A tanítás azonban már korábban elkezdődött, az 1915-ös nyilvántartás szerint az elemi iskolába 252 fiú és 237 leány járt, akik külön-külön, az épület bal és jobb szárnyában, 11-11 osztályban tanultak, és csak az udvaron találkozhattak egymással.

Az oktatás először négy-, majd hatosztályos fiú- és leányiskolaként folyt. Később a hatodikat végzettek számára háziipari fiúiskolát nyitottak három csoportban, de általános és szakirányú iparostanonc leányiskolai tanítás is kezdődött, szintén ekkora létszámmal. Az elemivel párhuzamosan polgári iskola is működött az intézményben.

*A Lövház
utcai elemi
iskola (1913)*

A fiúk bejárata

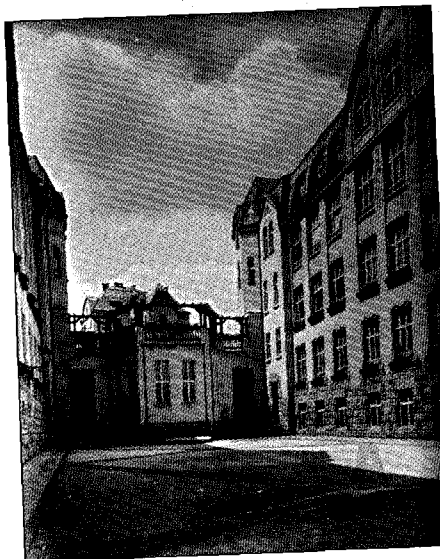
A második világháború befejezése után jelentős változások következtek be a magyar oktatásügyben. 1945. augusztus 18-án miniszterelnöki rendeletet hirdettek ki, amely előírta az általános iskolák megszervezését. Az új rendszer eredendő célja az volt, hogy kötelezően és ingyenesen ugyanazt a műveltségi anyagot közvetítse a 6–14 éves gyermekek számára.

Formailag tehát megszűnt az elemi és polgári iskola, de az utcaszakasz átkeresztelése miatt a címük is változott: az 1949. február 18-án elfogadott műszaki leírás szerint a Marczibányi tér 1. szám alatt a Geiger Felvonó Vállalat személykíséret nélküli teherfelvonója „az épület sarkában nyer elhelyezést”. A négyköteles rendszerű, hajtótárcsás, alsógéppel, repulziós motorral és külső, „universális gombkormányzással” szerelt lift három megállóval közlekedett a magasföldszint és az emeletek között. Az iskola épületében kapott helyet a második kerületi törzskönyvi hivatal, az Anya- és Csecsemővédő Intézet és egy élelmiszerjegy-fiók is.

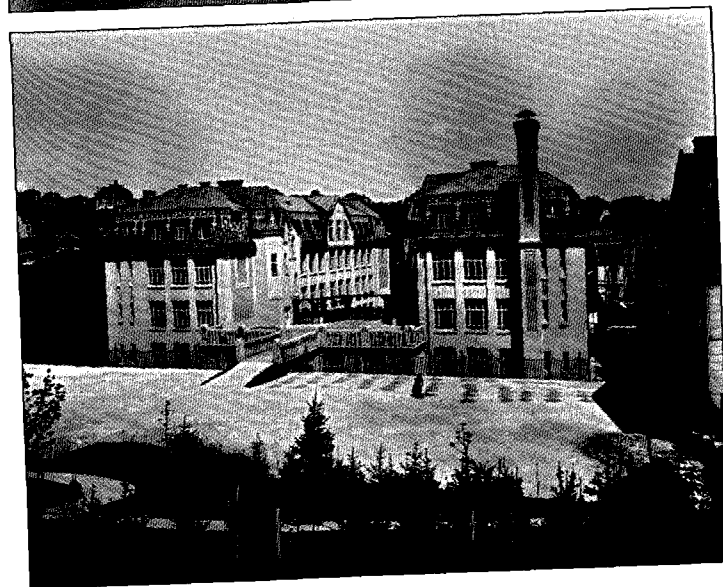
1954-ben az Oktatásügyi Minisztérium és a Fővárosi Tanács elhatározta, hogy Budapest második kerületben ének-zene tagozatú általános iskolát létesít. A szervezéssel Bors Irma tanárnőt bízták meg, aki Kodály Zoltán irányításával kezdte meg munkáját a Baár-Madas iskolában. 1968-ban a Marczibányi téri általános leányiskola északi szárnyát jelölték ki számukra az ottani létszám csökkenése miatt. Később gimnáziumi részleggel is bővültek, 1975. november 5-én pedig felvették Kodály Zoltán nevét.

A II. kerületi önkormányzat képviselő-testületének döntése értelmében 2000. augusztus 1-jén a Marczibányi István Általános Iskolát és a Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola, Gimnázium és Zeneiskolát összevonták, a Magyar Rádió Gyermekkorúsat pedig az ének-zenei osztályokban helyezték el. 2001-ben a Járdányi Pál Zeneiskola is az épületbe költözött.

Az udvar (1913)

A hátsó traktus (1913)

A SZÁZSZORSZÉP ÓVODA

A Lövház utcai elemi iskolával egy időben, a domboldalra felfutó telek végén épült óvoda, igazgatói és óvónői lakás terveit a Székesfőváros tanácsa nevében Bódy Tivadar alpolgármester 1912. március 10-én hagyta jóvá. A rajzokat az iskola kivitelezője, Grosz József építőmester nyújtotta be, aki a földkőműves és elhelyező munkáért is felelt. A villaszerű, alagsorával négyszintes ház főhomlokzata a Fillér utcára néz.

„Stílusa vegyes, de karakteres elemeiben – manzárdhomlokzatok, kerítés, lépcsőház bejárati ajtó, fa előtető, erkélykorlátok, lépcső és lesarkított ajtófülkék az óvodában – szecessziós jegyeket mutató, szegényes részletképzésű épület több átalakítással. [...] Az eredeti terveken nem szerepel az emeleti sarokerkély, valamint hogy az óvodai munkaszoba és a szolgálati lakás között közvetlen lépcső-összeköttetés volt, amit később megszüntettek. [...] Az óvoda alatti szolgálati lakás pedig eredetileg iskolaszolga-lakás volt, tehát nem volt logikus kapcsolatban az óvodával.”

1964-ben a délkeleti, faszerkezettel fedett teraszt beépítették egy újabb foglalkoztató céljára, a központi fűtés kéménye is utólag, a kazánház építéskor (1983-ban) készült. Az óvodát 1996-ban két évre bezárták, Potyondi Péter, a korszerűsítést végző építész csak a homlokzati falakat hagyta meg, a belső tér teljesen megújult, és az öt szolgálati lakást is felszámolta.

A Fillér utca 29. szám alatti Százszorszép Óvoda a gyerekek életkorához, igényeihez igazodó korszerű épület, felszereltsége optimális feltételeket biztosít a nevelőmunkához. Dolgozói kiemelt szerepet szánnak annak, hogy az óvodások megszeressék és igényeljék az esztétikus környezetet, a természetes anyagok használatát, ezért az ízlésfejlesztés, a családias légkör megteremtése is fontos feladatuk. Jelenleg hét csoportban 210 gyermeket tudnak foglalkoztatni.

Az óvoda épülete 1913-ban...

...és 1999-ben

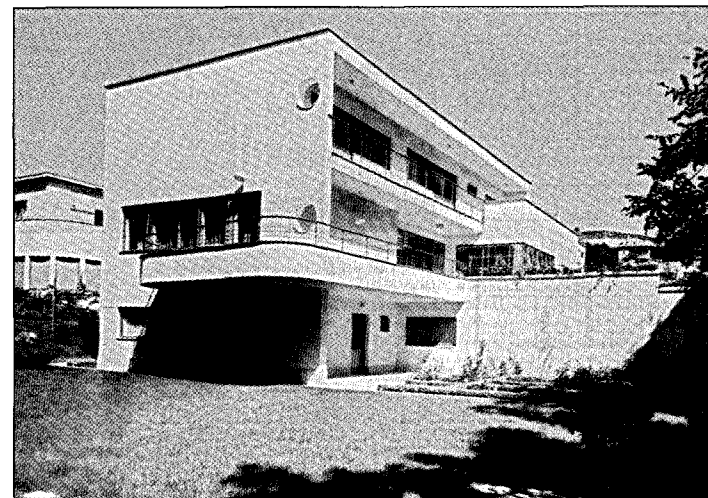
A SZAKÁTS-VILLA

A harmincas évek egyik legszebb Bauhaus villája 1935-ben készült el a Pasaréti út 97. szám alatt. Szakáts Lajos megbízásából Rimanóczy Gyula (1903–1958) tervezte, a kivitelezés Ivanits Ferenc munkája. A finom arányú, letisztult plasztikájú ház domboldalra épült.

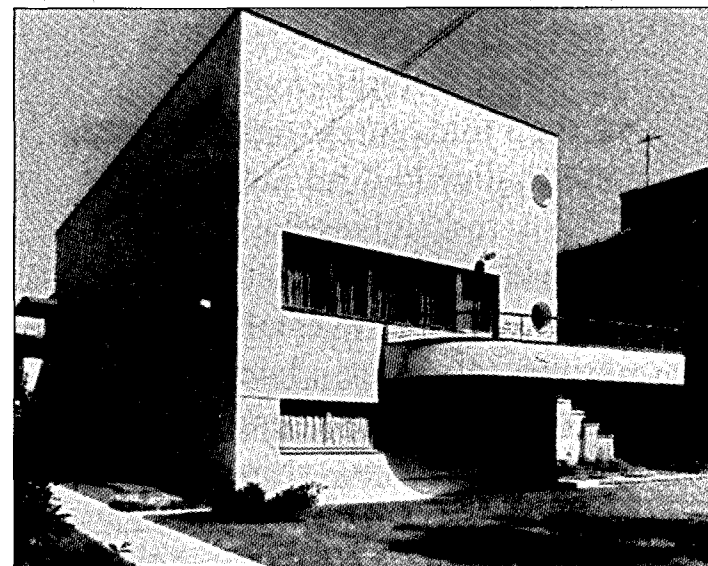
Ferkai András leírása szerint: „Alagsorában kiszolgáló helyiségek és egy garzonlakás, az utca felől már emeletként megjelenő földszinten ebédlő, hall és fogadó kapott helyet a lakás gazdasági részével, míg az egykarú belső lépcsőn megközelíthető emeleten három hálószoba és két fürdő. Az utcára merőlegesen álló, hasáb alakú épülettömeghez támfal csatlakozik, mely a kertet két szintre osztja. A lakóhelyiségek közül az ebédlő és a hall a felső terepszinthez kapcsolódik, az utcára néző fogadószoba már a konzolos erkélyre nyílik. A támfal fölötti kertszakasz négy lépcsőfokkal kapcsolódik a magasföldszinti teraszhoz, alsó teraszként annak szerves folytatását alkotja. [...] A hall visszahúzott homlokfalát teljes szélességében acélszerkezetű üvegfal tölti ki, mely nyolcszárnyú ajtóként, harmonika rendszerrel felnyitható.”

Németországban ekkor az úgynevezett Landhaus (nyaraló) legvonzóbb sajátossága volt a belső és külső terek következetes összekapcsolása: például a rózsakertnek a női szoba elé kellett kerülnie. Rimanóczy ezt a harmóniát igyekezett megvalósítani a Pasaréti úton.

Az eredeti építészeti koncepciót azonban a hetvenes években Preisich Gábor (1909–1998) toldásai, ráépítései tönkretették, eltorzult a ház tömege és jellege. A villa már ebben az állapotában, 1994-ben kapott helyi védeltséget.

A hófehér Bauhaus

BUDA VÁROS JOGKÖNYVE

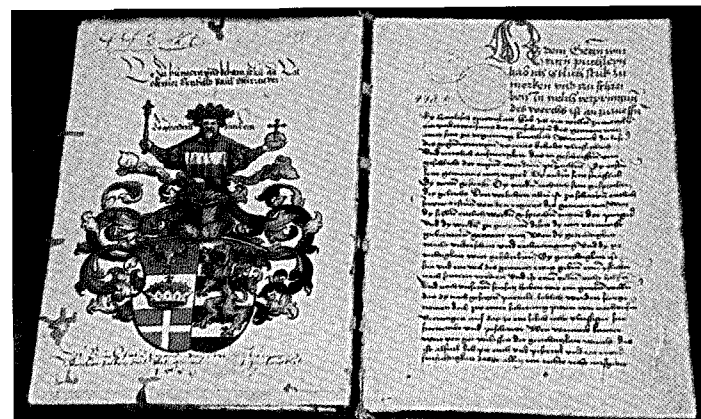
Európában az V. századtól kezdték az addigi szóbeli törvényeket írásba foglalni, ám ezek sokszor inkább csupán rímekbe szedett feljegyzések voltak, mintsem valódi törvénykönyvek. Többnyire megelőzték őket a városok saját jogkönyvei, melyek lényegében szokásjogon alapuló gyűjtemények. Buda város jogkönyve (Ofner Stadtrecht) a hazai középkori jog része, mivel az országos jog számos elemét is tartalmazza, nyelvezete azonban német hagyományokra épül. A budai jogkönyv írásának idejéről, valamint a szerző kilétéről a történészek a mai napig vitatkoznak. Feltevések szerint Siebenlinder János (1392–1439) budai bíró szerkesztette, de műve többször módosult az idők folyamán. Három példánya ismert, a legszebb másolatot Pozsonyban, a másik kettőt Kassán és Budapesten őrzik.

A jogtár prológuza tíz fejezetből áll, mely Buda urainak megválasztásával és annak erkölcsi kérdéseivel foglalkozik:

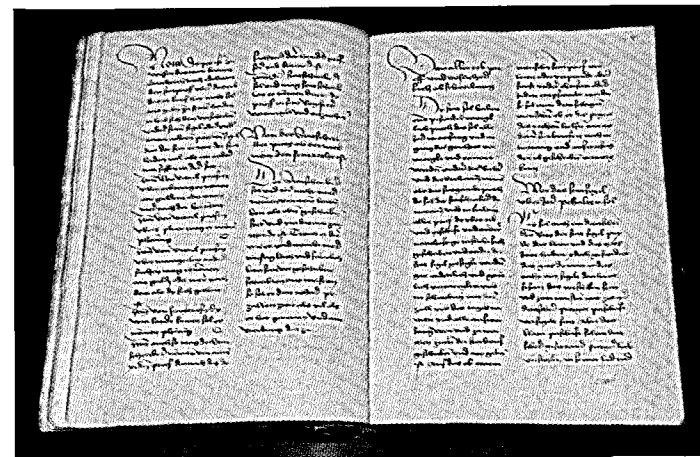
IV. Azokról az erényes személyekről, akik szükségképpen a község irányítói közé tartoznak

Négyféle ember van, akik minden város díszei és irányítói. Ők azok, akik a község hasznát jóságosan és hűségesen megőrzik és táplálják. Először: a plébános, aki legyen eszes, jóságos és tanult, a hitetlenek miatt. Másodszor: a bíró és előljáró, aki legyen ismert, bölcs és hatalmas, az engedetlenek miatt. Harmadszor: a jegyző, aki legyen hűséges, eszes és tájékozott, a csalók miatt. Negyedszer: a tanácsosok, akik legyenek egységesek és egy akaraton lévők, és ne legyenek elnézőek a megvesztegetőkkel szemben.

VI. A szolgalelkű, hűtlen és hitvány emberekről, akik semmiképpen se választhatók a közjó kormányzására

Buda város jogkönyve (Pozsony)

Azok nem választhatók a közjó irányítására, akik eltékozzolják javaikat. És ha ezt nem tudván mégis megválasztattak volna, akkor le kell váltani őket. Mert minden egyes olyan végzésben vagy ítéletben, amelyben megsértik a kötelességet, szétzilálnak a maguk körében egy nyilvánvaló törvényt, éppen azt a kötelezettséget, hogy mindenki hűségesen tartsa meg a közjót, amit ők rombolnak le, és általában a tudatlanok fojtanak el.

VII. Az igazságos bíró gondosságáról és előrelátásáról

Te, bíró, mivelhogy te előjáró tanácsos vagy, ezért igyekezzél teljes szívedből szorgalmasnak lenni, mert felesküdtél arra, hogy az említett dolgokat megtartod. Ezért teljesítsd, és jól fontold meg a jogokat, a megbecsülést és a hasznot, amelyek mindebből származnak.

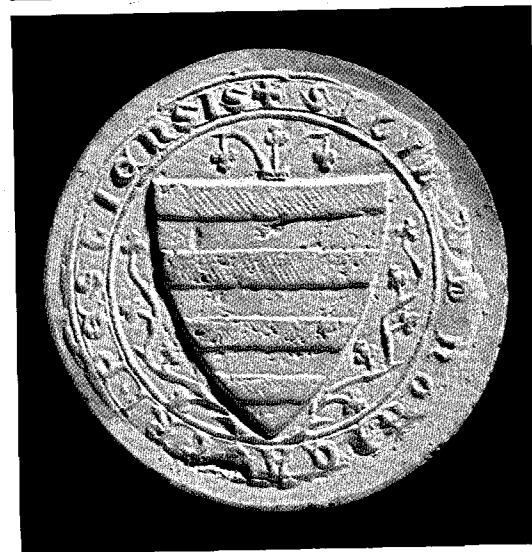
A bevezetőt 445 cikkely követi, ez a mű terjedelmesebb része, és kitér mindhárom „népréteg”, a főurak, a polgárok és a nincstelenek jogaira és kötelességére:

66. A polgárjog elnyeréséről

Ha egy idegen Buda városába akar költözni, és ott polgárjogot szeretne nyerni, az csakis tisztességes, jó hírű és tulajdonnal bíró férfi lehet. Ha nincs ingatlana, akkor állítson kezeseket arra nézve, hogy a beköltözés évében és utána is mindig adózni fog, és a várossal tart jóban és rosszban.

163. Azokról az asszonyokról, akik idő előtt szülnék gyereket

Ha egy asszony először megy férjhez, és gyereket szül, mielőtt eljött volna annak az ideje, és ha a gyerek él, kérdőjelezzék meg törvényes jogait, mert túl korán született. Ha egy asszony férje halála után szül gyereket a rendes időn túl, akkor vonják kétségbe a gyerek törvényes születését, mert túl későn született.

Buda XV. századi pecsétje

180. *A sókofákrol, ha verekednek*

Ha a sókofák szidalmazták egymást és szégyentelenül romlottak, akkor mindezt cipeljék büntetésül a civakodás tégláját. A panaszos, akinek a javára döntöttek az eljárás során, hajtsa és egy pálcával szurkálja a bűnöst. A téglát az elítélt cipelje a tanácsházától a Szent György-kápolnát megkerülve vissza a tanácsházához.

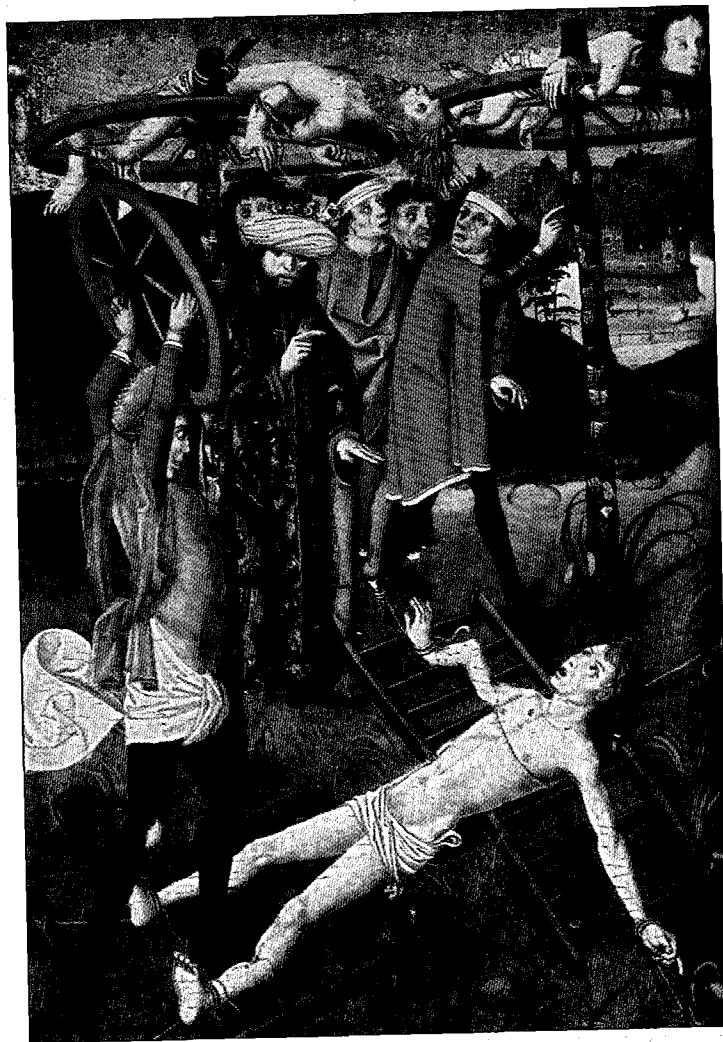
258. *Az emberölések megítéléséről*

[...] Ha valakit gyilkossággal vádolnak, védekezzen, és valljon negyvennyolcadmagával, és esküdjön huszonötödmagával. Elsőnek ő egyedül és utána hármanként a többiek, és ha ő, vagy közülük valamelyik eltéveszti az esküszöveget, üssék le a vádlott fejét a káposztáspiacon.

269. *Ha egy rabló halottat rabol ki, vagy ha valaki gyújtogat a városban*

Aki egy ilyen foszt ki és megvádolja, s a vád tárgya akár nagyon kicsiny, akár felettébb nagy, vagy akármekkora, amennyiben bűnösnek bizonyul, bánjanak úgy vele, mint egy tolvajjal. Ha azonban egy márkányinál nagyobb értékért vádolják meg, és ebben elmarasztalják, akkor az akasztásnál súlyosabb halált szenvedjen, nevezetesen, törjék kerékbe.

Buda város XV. századi jogkönyve Magyarország páratlan hagyatéka. De nemcsak jogi, hanem nyelvészeti és művelődéstörténeti emléke is a kornak, amelyben született. A Zsigmond és Mátyás király korabeli udvari élet tükre, törvénycikkelyei pedig „keletkezési idejükhöz képest tartalmazzák a múltat, szabályozzák a jelent és utalnak a jövőre”.

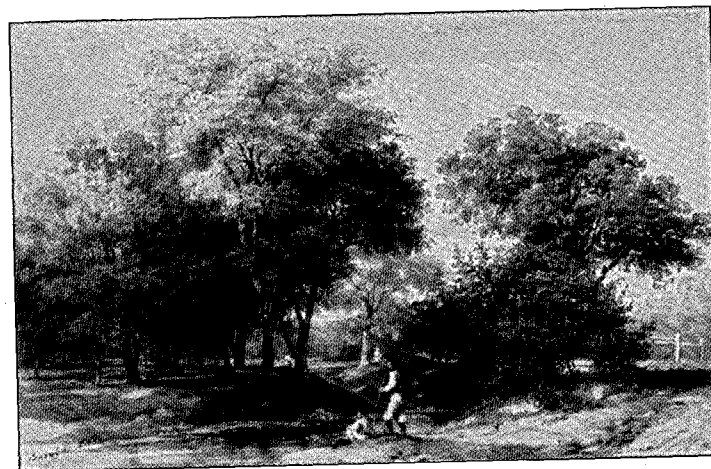
Kerekbetörés

A VÁROSMAJOR

Buda első közparkja lényegében annak köszönheti létét, hogy egészen a XVIII. századig az Ördögárok árterülete volt, melyet csak kaszálóként lehetett használni. A törökök kiűzése után a mocsaras rét Buda városához került, de Pfeffershoven várparancsnok védelmi övezet céljára lefoglalta, egy részét pedig magánemberként birtokolta. Amikor tisztségéről lemondott, a majorságot eladta Budának. A következő várparancsnok, gróf Daun Henrik József pert indított a földért, és csak 1724-ben adta el ismét a városnak, igaz, csak a nagyobbik felét, kisebbik részén villát épített magának. Amikor 1729-ben a gróft át helyezték, Buda helytartótanácsa, élve elővásárlási jogával, 3000 forintért megvette Daun telkét és házát is.

Ezután a Stadt-Meierhof területét haszonbérbe adták zöldségtermelőknek. Ötven évig zavartalanul folyt a földművelés, de 1781-ben az ott gyakorlatozó Eszterházy ezred tönkretette a veteményeket, ami kapóra jött a gazdáknak, és növekvő kiadásai, valamint eladási nehézségeik miatt felmondták bérletüket. Buda 1783-ban árverésre kínálta fel „a Város majorjának nevezett kertet” és a körülötte fekvő rétet, több hold szántót, mely a korabeli térképek szerint ekkor a Vérmezővel és a későbbi Horváth-kerttel egybefüggő, 332 ezer négyzetméteres terület volt.

Az árverésre azonban nem került sor, mert II. József elrendelte, hogy a majorból üdülőkertet létesítsenek, a munkára pedig 6982 forintot adományozott. A budai magisztrátus Joseph Tallherr állami építészt bízta meg a tervezéssel, aki a kor hagyományainak megfelelően barokk stílusú franciakeretet álmódott a Városmajor helyére. Tallherr terve szigorú mértani beosztású, egyenes utakat, sövényeket és virággyakat írt elő. Daun vendéglővé alakított nyaralóját lépcsős terasszal emelte ki. A szükséges háromezer szil-, hárs- és nyárfacsemetét a

Barabás Miklós: Városmajor (1854)

A Városmajor utca (1942)

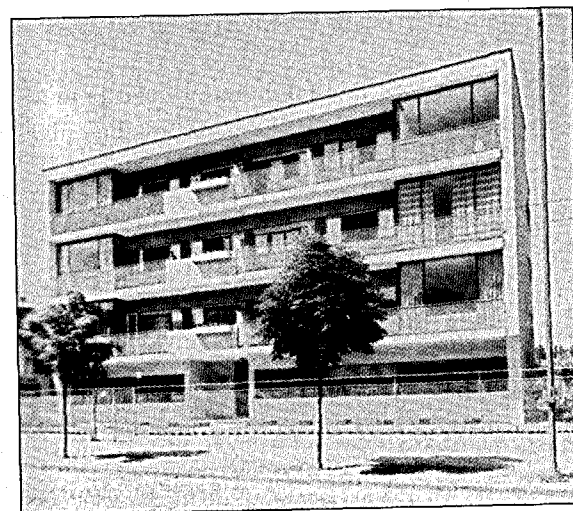
LE CORBUSIER MÓDSZERE

Wanner Henrik építőmester 1936-ban saját testvérét, Wanner Jánost kérte meg, hogy tervezzen számára bérvilát. Wanner Charles-Edouard Jeanneret (1887–1965) építész (művésznevén Le Corbusier) tanítványa volt, és szívesen alkalmazta mestere módszereit.

Az akkori legmodernebb technológiával (geometrikus formák, vasbeton szerkezeti elemek) olyan Bauhaus jellegű épületet hozott létre, amely lehetővé tette nagy üvegfelületek és teraszok alkalmazását, a lapostetőn pedig kert kialakítását. A szabadon álló, háromemeletes villa eredetileg szintenként egy három szoba hallos és egy négy szoba hallos lakásból állt. Az emeleti lakások hálósobái előtt loggia futott végig, és valamennyi lakás hallja is loggiaszerű teraszhoz kapcsolódott.

Ferkai András szerint: „Az épület tömege szabályos téglatest, melyből Le Corbusier módszere szerint a tervező kimetsz részeket: az utcai homlokzaton loggiákat, a hátsó homlokzaton pedig a lépcsőház melletti részeket vágja ki oly módon, hogy a patkó alakban hajlított lépcsőnek megfelelő hengersizet mégis pozitív formaként érzékelhető, négyzethálós osztású üvegfalak között szinte keretbe foglalva.”

A Szilágyi Erzsébet fasor 61. számú házat tulajdonosa, Wanner Henrik kivitelezte a homlokzat Kozmaport rendszerű tolóablakait, az acélüveg falakat Korányi és Frölich (acélredőny, faredőny, vászonredőny napellenző-szerkezetek és lakatosárugyár) cége készítette. Az előcsarnok falát zöld Vitrax-üveglapok burkolják, a lépcsőfokok fekete műköből készültek, a korlát több sor csőből áll. A harmincas évek lakóházainak sorában egyedi bérvilának számított, értékén a későbbi átalakítás (néhány ablak műanyagra cserélése) sem csorbított. 1994-ben helyi (fővárosi) védelmet kapott.

A Szilágyi Erzsébet fasor 61. (1936)

MŰVÉSZET ÉS MESTERSÉG

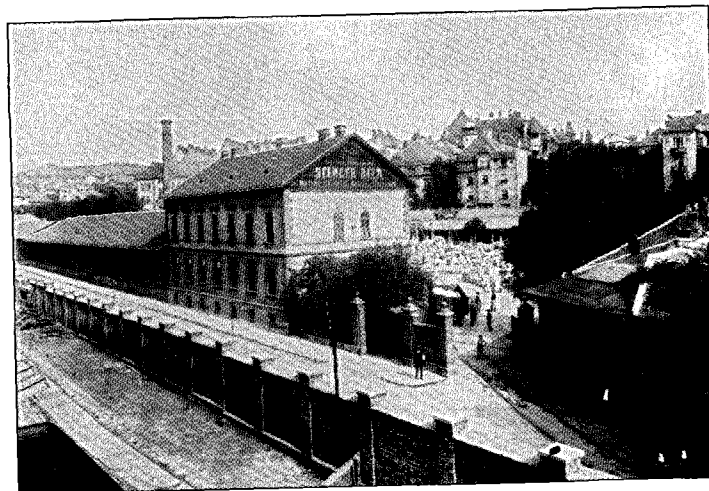
A morvaországi Lischna faluból származó Franz Seenger ügyvéd Pesten házasodott össze a kassai születésű Emmerling Júliával. Fiuk, Seenger Béla a jó hírű kőfaragónál, Kauser Jánosnál tanulta a szakmát, és annak halála után, 1872-ben, húszévesen átvette a 30-40 embert foglalkoztató üzemet.

Olyan sikeresen dolgozott, hogy az előző tulajdonos Tavaszmező utca 6. szám alatti földszintes házára 1896-ban emeletet húzott. A márványpadlójú lépcsőház mennyezetére Lotz Károly tanítványa, Kölber Dezső festette az *Ars et Labor – Művészet és Mesterség* szimbolikus alakjait, a megrendelő személyes hitvallását kifejezve. Seenger 1898-ban megvette a szomszédos telket (József utca 37.) is, ahová később háromemeletes bérházat épített. A két épületet összekötő hosszú kertben álltak a műhelyek, ahol többek között a Tudományos Akadémia és a Parlament köveit is faragták.

1900. április 27-én pedig Hauszmann Sándor építőmestertől vásárolta meg a Kis Rókus utca 21–23. szám alatti, a Margit körüti villamosínról leágazó, saját iparvágánnyal bíró telepét, és ezzel székhelye átkerült Budára (az irodaház emeletén egy ötszobás lakást is fenntartott). A következő évek fejlesztéseivel, modern gépi berendezéseivel a monarchia első hasonló cégei közé emelkedett „Seenger Béla kőfaragó mester hazai márvány és kőipar gyártelepe”.

Seenger 1905. március 22-én bekövetkezett halála után nyolc gyermeke közül két fia, Seenger Béla kőfaragó és Seenger Viktor építőmester lett fele-fele részben tulajdonos, de testvérükkel, Seenger Ervinnel együtt vezették a közkereseti társaságot. Ferenc József 1908. június 21-én császári és királyi udvari kőfaragó mester címet adományozott cégüknek.

Vállaltak épület-, dísz- és szobrász munkákat, a kőfűrészelést, gyalulást és esztergályozást gőzerővel végezték. Voltak bányaik Sós-kúton, Gyüdön, Pátyon, a Trieszt melletti Nabresina,

*A Kis Rókus
utcai telephely*

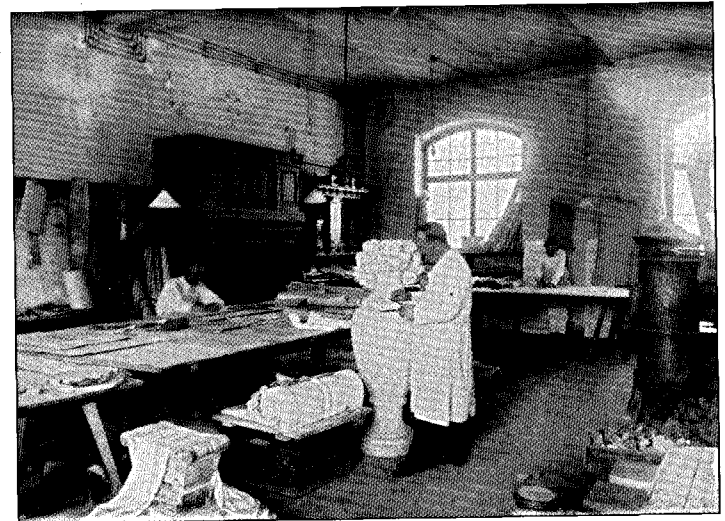
Iffj. Seenger Béla

a Nápolyhoz közeli Castelvenere és a horvát tengerparton a Brač szigeti Pucisce községben is, a kezdődő gazdasági válság miatt mégis nagy összegű adósság halmozódott fel a gyárban.

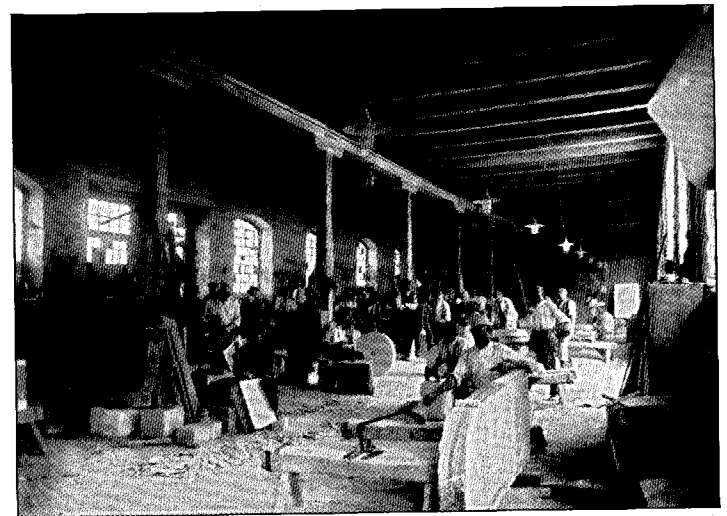
A csőd elkerüléséért 1924. július 5-én a Seenger cég Márvány és Kőipari Részvénytársasággá alakult. Tömöry Jenő aradi bankár 1 500 000 000 koronát investált az üzletbe, amiért megkapta a részvények egyharmadát. A háborút megelőző évek nehézségei okolhatók azért, hogy az 1940. április 18-án tartott rendes közgyűlés kimondta a felszámolást, az Rt. 1943-ban szűnt meg, a gépeket maga Seenger Béla vásárolta fel. A kőfaragó mester 1949. december 28-án közlekedési balesetben halt meg, addig egyéni vállalkozóként működött tovább a Bartók Béla út 106–108. alatti telepén.

Seenger Béla végrendeletében a családból származó azon fiú utódra hagyta vagyona egyéb rendelkezései után fennmaradó részét, aki a céget hajlandó átvenni és fenntartani. Az elhunyt testvére, Dr. Seenger Gyula sebész főorvos kiskorú fia, Seenger Béla nevében 1950. február 1-jén írásban nyilatkozott, hogy hajlandó tovább működtetni a céget, melynek ingóságai és ingatlanai ekkor 280 ezer forintot értek. A leltár szerint mindezt a Bartók Béla úti telep, az ott meglévő kőmegmunkáló gépek, nyersanyagok, a siklósi, a pizskei bánya, a Brač szigeti Pucisce község Kupovina bányaterülete és az ezekben kitermelt nyerstömbök képezték.

Az 1950. április 3-án kelt jegyzőkönyv szerint azonban a végrendeletben szereplő összes ingatlan (kivéve a jugoszláviai bánya), felszerelés, berendezés és nyersanyag állami tulajdonba került, és ezzel megszűnt a Seenger kőfaragó vállalat. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2005-ben „műemléki környezet” besorolást adott a Kis Rókus utcai háznak: „A védetté nyilvánítás célja a kiemelkedő ipartörténeti jelentőségű Ganz Villamossági Gyár magas technikai színvonalú épületeinek, a magyar gyárépítészet fejlődését, alakulását, stíluskorszakait reprezentáló együttesének megőrzése.”

A tervezőműhely

A nagycsarnok

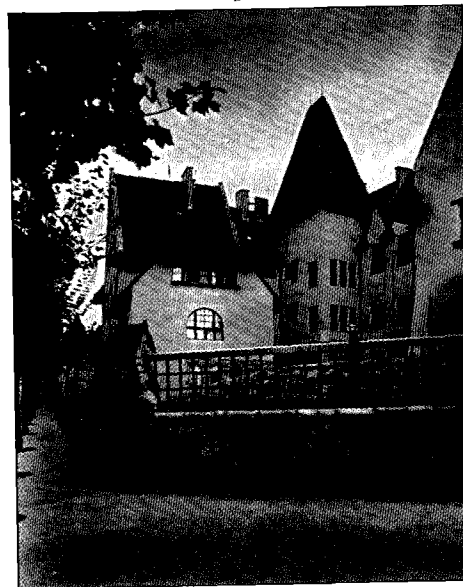
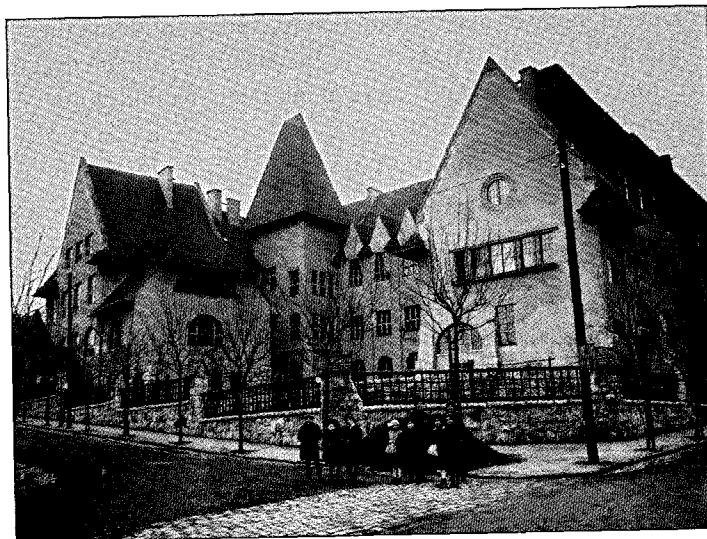
AZ ÁLDÁS UTCAI ISKOLA

Bárczy István budapesti polgármester oktatási programjának harmadik ciklusában került sor a Rózsadombi Elemi Iskola felépítésére a Szemlőhegy és az Áldás utca összevont saroktelkein. A terveket Zrumeczky Dezső (1883–1917) okleveles építész készítette népies, szecessziós stílusban, az építési engedélyt a Székesfőváros tanácsa 1911. október 20-án hagyta jóvá.

A tanítás ugyan már 1912. szeptember 7-én megkezdődött 233 tanulóval négy fiú- és négy lányosztályban (a fiúk a nyugati, a lányok a déli szárnyban kaptak helyet), de a használatbavételi engedélyt csak 1913. július 26-án adta ki az illetékes harmadik kerületi elöljáróság, miután az iskolaépületet „műszaki és orvosrendőri szempontból” megvizsgálta:

„Budapest székesfőváros közönsége háztulajdonosnak [...] a kiadott építési engedély alapján fölépített II emeletes elemi iskolát szabályszerűen megvizsgálván, a vizsgálat eredményéhez képest föntnevezett háztulajdonosnak az elöljáróság ezenel megengedi, hogy ezen újonnan épült iskola alagsorában 2 szoba, 2 konyha, 1 mosókonyha, 2 kamra, 1 központi fűtési, 7 pince, 2 closet helyiséget, a földszinten 1 tantestületi szoba, 1 igazgatói szoba, 1 szertár, 7 tanterem, 1 kamra, 11 closet helyiséget előtérrel, az I emeleten 3 szoba, 1 előszoba, 1 konyha, 1 fürdőszoba, 1 éléskamra, 1 closethelyiségből álló igazgatói lakás, 1 könyvtár, 1 olvasószoba, 7 tanterem, 1 kamra, 11 closethelyiséget előtérrel, a II emelet és mansardban 2 szertár, 2 munkaterem, 2 tanterem, 1 torna terem, 1 öltöző, 1 kamra, 1 cselédszoba, 10 closethelyiséget előtérrel azonnal használatba vehesse és a jóváhagyott terveken megjelölt célokra minden további kifogás nélkül használhassa.”

A jóváhagyás mellett a véghatározat egy előírást is tartalmaz: „Az iskola előtt a járda kikövezendő.” Az alaprajzból az

*Az Áldás utcai sarok
(1913)*

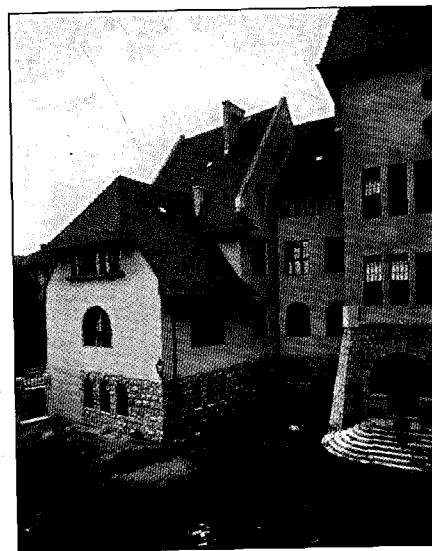
is kiderül, hogy az alagsor két lakását kapta a gondnok, illetve az iskolaszolga, aki a tízperces szünetekben péksüteményeket árusított a diákoknak. A tizenhat tanteremből a földszinten és az emeleten négy-négy fiú- és három-három leány-, a tetőtérben két leánytanterem volt. A hét részre osztott pincét a fa- és szénraktárak és az igazgató külön tárolója foglalta el.

Az iskola építésére 410 000 koronát, a felszerelésre pedig 48 000 koronát fordított a főváros, külön figyelmet szentelve a padokra, lehúzható falitáblára, tanítói asztalra és a játszóudvarra. Későbbi források háromtermes kisdudvót, óvodai dajkalakást, két pedagóguslakást is említene, de ezekről a helyiségekről semmilyen dokumentáció nincs. Egészségügyi ellátásban viszont részesültek a gyerekek, később Németh László író is volt az iskola orvosa.

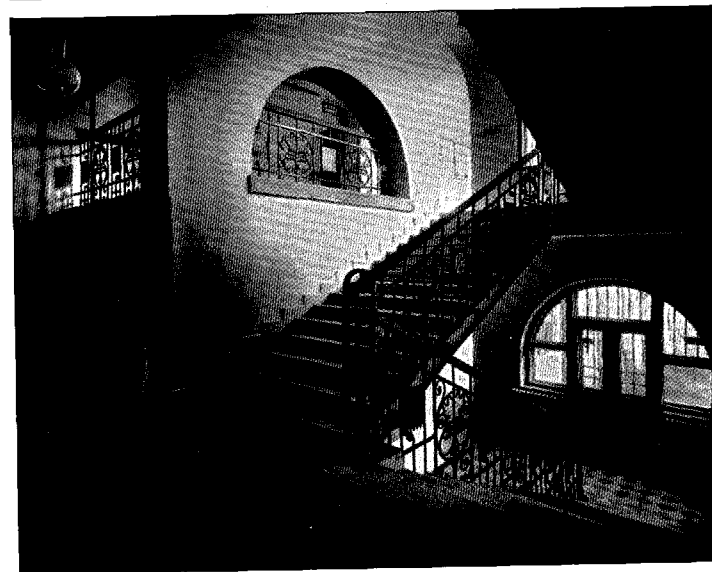
Az első világháború idején az épület (szükségszerűen) hadikórház lett, a második világhéges során azonban komoly sérüléseket szenvedett: a nyugati szárny tetőzete tönkrement. 1945-ben az elemi felváltotta az általános iskola, ezzel a tanulók száma ugrásszerűen megemelkedett, és hamarosan elkezdődött az intézmény nyolc évfolyamossá alakítása, ekkor már csaknem ezer tanuló járt az Áldás utcába.

Az iskola korszerűsítése a nyolcvanas években kezdődött a fűtésrendszer és az elektromos hálózat felújításával (a kazánt már 1941-ben modernizálták). 1991 őszén háromszáz adagos konyhát és ebédlőt alakítottak ki az alagsorban, a legnagyobb mértékű átépítést 1995-ben végezték: öt új tanterem, könyvtár, kondicionáló terem, előadók, laboratórium és stúdiók készültek.

Az épület a külső (támfal, színpadi emelvény építése, fake-rítés cseréje fémkerítésre) és belső átalakítások után is megőrizte eredeti jellegét, Zrumecky Dezső mozgalmas és látványos tömegalkotását. Az Áldás Utcai Általános Iskola II. kategóriába sorolt műemlék.

*Az iskola
Szemlőhegy utcai
oldala (1913)*

A lépcsőház (1913)

FENN A JÓZSEF-HEGYEN

Illyés Gyula második feleségével, Kozmutcza Flórával közösen épített, modern stílusú háza 1941-ben készült el a Csejtei köz 1.–Józsefhegyi utca 9. sarkán, ahol életének több mint négy évtizedét töltötte. Budapest ostromát is itt vészelte át.

Mint a *Naplójegyzetek*ben írja: „A hegyen súlyos harcok folytak. A józsefhegyi kilátótól látni, a város körben ég. [...] 1945 márciusának derekán egy terepjáró katonai gépkocsi megállt a házunk előtt fent a József-hegyen, ahol az ostrom alatt éltem. Az autóból Zilahy és Szentgyörgyi szállt ki. Akik összelálkózhattak, összeölekeztek. Minden élő ember egy ráadás volt. Többféle élelmet vettem át tőlük könnyek között. A házban alig maradt élelem, a ház felét elvitték a gránátok, élelmünk nagyrészt szomszédaink. Ahogy zöldülni kezdett a domb, mindent megízleltünk. Már figyeltük a csalánt (amiből paraj lehet), vártuk azt az akácvirágot, amely kirántva és nyers csemegeként is kitűnő.”

Számára a család, az otthon jelentette a megnyugvást. Nem fényűzésből lakott a József-hegy tetején, csupán csendre vágyott. A környék számos költemény, regény és dráma megírására ihlette. Ahogyan múlt felette az idő, egyre kevesebbet mozgult ki: „Korán ébredek. Feleségem odakészíti a reggelit. Iszonyú szomorúan ébredek. Le kell győznöm a szomorúságot. Le szoktam menni gyalog a Lukácsba. Ott úszom tizenöt-húsz percet, hazajövök, akkor dolgozom.”

A költő egyetlen gyermeke, a művészettörténész Mária részére 1972-ben Pusztai Jánossal műteremmé alakíttatta a tetőtérteret. Illyés Gyula 1983. április 15-én, élete nyolcvanegyedik évében halt meg. Emléktábláját 2007-ben a II. kerületi önkormányzat helyezte el József-hegyi lakóháza falán.

*Illyés Gyula
és felesége
a házuk előtt
(1960)*

*Filmforgatás
Illyés kertjében
(1979)*

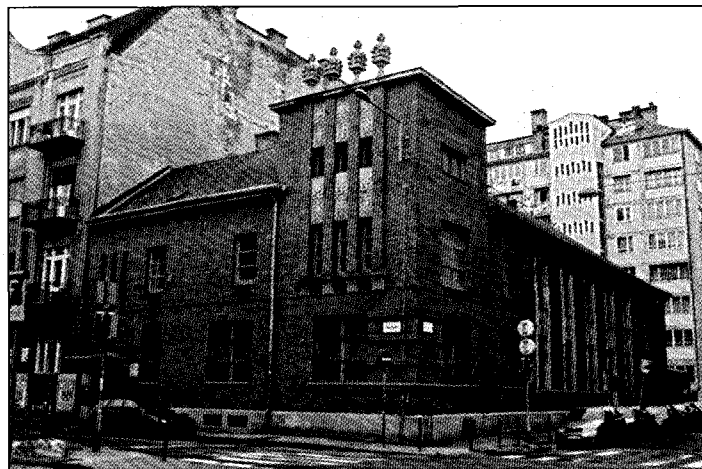
A TÜDŐBETEGGONDOZÓ INTÉZET

A Fekete Sas utca 6. szám alatti Tüdőbeteggondozó Intézet Budapest székesfőváros közönsége számára épült 1931-ben Almási Balogh Lóránt (1869–1945) építész-mérnök, az Iparművészeti Főiskola igazgatójának terve alapján mértéktartóan modern stílusban. A kivitelezési munkákat Zilahy-Balogh Gyula végezte.

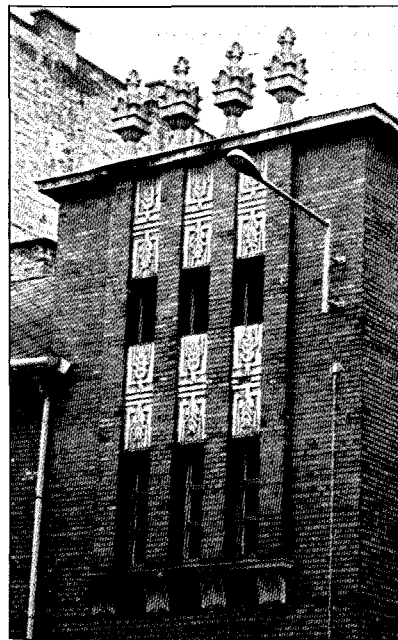
Az L alakú, egyemeletes, magastető sarkház különbözősége ellenére jól illeszkedik a Tölgyfa utca épületeihez is. A rendelőintézetnek mindkét utcáról nyílik bejárata, alaprajza oldalfolyosós rendszerű, lépcsőházát a sarkon kiemelt, torony-szerű tömegbe helyezte a tervező. A részletek kidolgozásán viszont már az art deco stílus hatása érződik: az egyenes vonalú, nyerstégla homlokzaton WEMA-rendszerű billenő acélablakokat használt, kivéve a sarkot, ahol három, lőrészerűen kiképzett függőleges ablaksáv húzódik (köztük geometrikus elrendezésű kőfaragványok), a lapostető „torony” főpárkányát pedig absztrakt kővázák díszítik.

A mára elfeketedett téglaburkolat mögött azonban masszív vasbeton tartja a födémet és a falakat. A szerkezetváz tervezője Pécsi Eszter, aki Pollák Eszter néven 1898. március 8-án született Kecskeméten. 1920. március 8-án az első magyar mérnöknőként szerezte meg oklevelét a Budapesti Műszaki Egyetemen, később Fischer József építész felesége lett. Méltatlanul elfeledve, 1975-ben halt meg New Yorkban.

Az egykori Tüdőbeteggondozó Intézet a II. kerületi önkormányzat tulajdonában lévő Kapás utcai szakorvosi rendelőintézet telephelye, az 1993 óta védett épületben most is tüdőgyógyászat, ernyőképszűrő és tüdőgondozó, bőrgyógyászat, bőr- és nemibeteg-gondozó működik.

*A Fekete Sas utcai
tüdőgondozó*

Az art deco kővázák

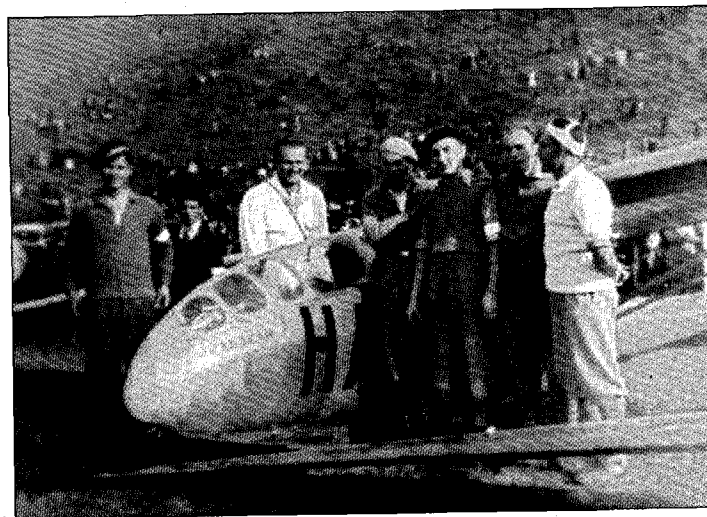
A SZUSZOGÓ

Rotter Lajos (1901–1983), a magyar vitorlázórepülés kiemelkedő alakja frissen szerzett „C” kategóriás pilótavizsgával a zsebében a budai hegyeket járta, hogy horgászbokra kötött papírcsíkokkal tanulmányozza a légáramlatot. 1931-ben így fedezte fel Pesthidegkút legszebb és turisztikailag is leglátványosabb részén, a Hármashatár-hegynek a városrész felé nyúló oldalán Európa egyik legjobb adottságú lejtőjét, ahol repülőteret szeretett volna létesíteni. A Légügyi Hivatal, a Magyar Acro Szövetség és a székesfőváros illetékesei ellenben azt állapították meg, hogy a hely alkalmatlan erre a célra.

A Magyar Cserkész Szövetség 1933 tavaszán viszont megbízta Rottert, hogy tervezzen egy olyan vitorlázógépet, ami méltón képviselheti hazánkat a gödöllői Jamboree idején. Ekkor építette meg Karakán nevű teljesítménygépét, berepülésére pedig augusztus 4-én került sor. Rotter Lajos négy nap múlva új országos rekordot állított fel a Gödöllő és Szolnok közötti távolsági, illetve magassági repülésével.

Rotter a tilalom ellenére 1933. december 26-án egy német gyártmányú Hol's der Teufel gyakorlógéppel több mint egy órát repült a Hármashatár-hegy lejtői felett. A hatóságok fejtegettek az eredmény előtt, és elismerték a terület alkalmasságát. Gödöllőről áthozták a szétszedhető, fából készült hangárokat, és 1934 januárjában felavatták az északi lejtőn, ezzel (Farkashegy után) hivatalosan is megnyílt Budapest második vitorlázó repülőtere. A következő évben már itt vizsgázott Tardos Béla meteorológus és idősebb Rubik Ernő is.

A vitorlázórepülés népszerűsége miatt még a háború előtt kivásárolták a környékbeli gazdákat, mert a reptér egy részén zöldség- és gyümölcs termesztés folyt. 1940. március 31-én Horthy István átadta a hegytetőn a máig meglévő pilótaotthont, és új hangárok is épültek. Akkoriban még a hegy oldaláról gu-

Rotter Lajos (balról a második) és a Karakán

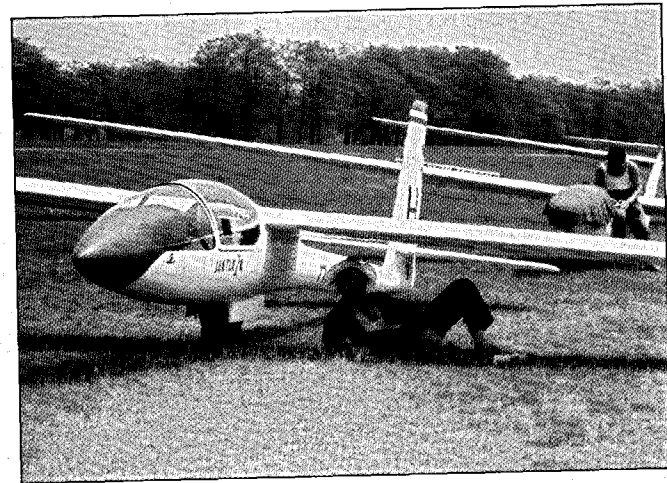
Egy Pilis a hangár előtt

mikötél segítségével „csúzlizták” a levegőbe a repülőgépeket, a völgyben leszállt gépeket kézi erővel, néha pedig lóval húzták vissza a tetőre. Ezért lett az ösvény neve Szuszogó. (Ma a vitorlázó gépek felszállásánál csörlős technikát alkalmaznak.) A pályát a Műgyetemi Sportrepülő-, a Cserkész Repülő- és a Magyar Országos Véderő Egyesület egyaránt használta.

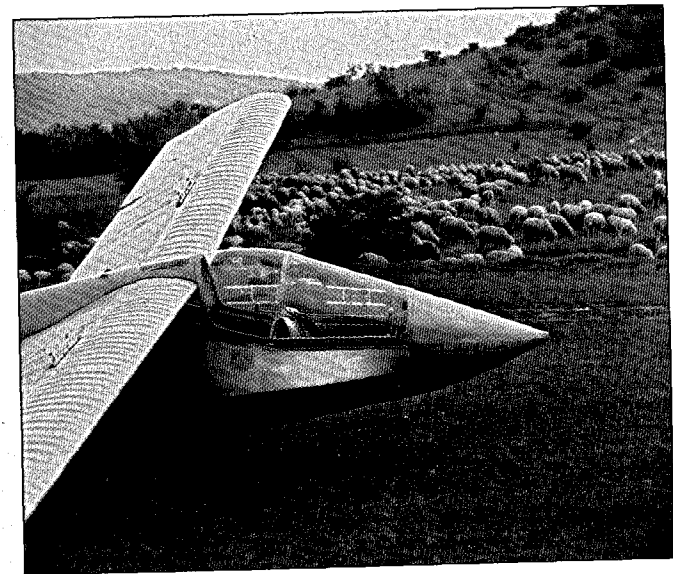
1945. február 11-én a Várból kitörő német katonák többsége Hidegkút irányába menekült, és másnap reggel érték el a község szélső házait, illetve a Hármashatár-hegy vonalát. Ekkor már égtek a vitorlázórepülő-tér hangárai. A felsőben legalább húsz, szétszedve tárolt repülő, az alsóban a Horthy Miklós Repülő Alap kilenc Kevély gépe teljesen megsemmisült, de a többi is annyira megsérült, hogy a háború utáni első üzemnapon, 1945. április 27-én mindössze egy Cimbora és egy Pilis tudott felszállni. Az újraindítás ismét Rotter Lajosnak volt köszönhető.

1948-ban államosították a repülőteret, és az Országos Magyar Repülő Egyesület, később a Magyar Repülő Szövetség, majd a Magyar Honvédelmi Szövetség felügyelete alá került, a Postás Repülő Klub, a Honvéd Mereszjev Sportegyesület és a Cskalov Repülő Klub használatában. Az MHSZ 1968 augusztusában jelentette a Honvédelmi Minisztériumnak, hogy nem kívánja tovább üzemeltetni a repülőteret. A Postás Repülő- és a Cskalov Repülő Klubot szeptemberben áttelepítették Dunakeszire, ahol üresen álltak a hangárok, mert az ott működő Ipari Tanulók Repülő Klubját és a Ganz Mávag Repülő Klubot az MHSZ kiköltöztette.

1972-ben az Ipari Tanulók Repülő Klubjának jogutódja, az Úttörők és Ifjúságunk Repülő Klubja újra megnyitotta Hármashatár-hegyet, és több névváltás után felvették a Műgyetemi Sportrepülő Egyesület nevet, amelyen régen is működtek. A 157 hektáros vitorlázórepülő-tér nagyobbik része természetvédelmi terület. Továbbra is az állam tulajdona, fenntartója és kezelője pedig az MSE.

Jantar vitorlázórepülő

A Góbé a leszállópályán (1961)

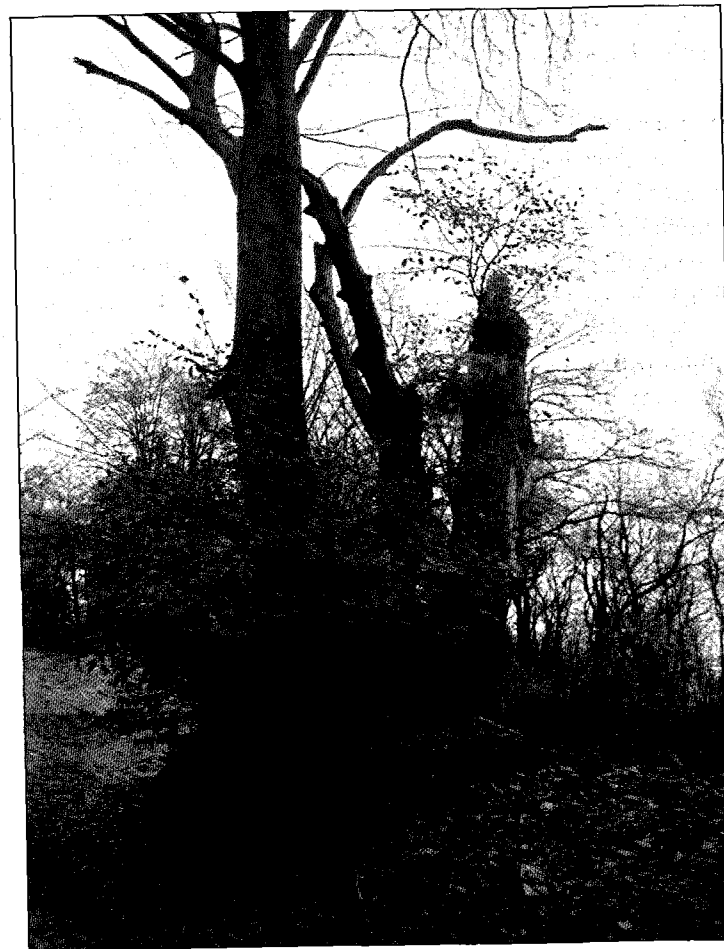
GUCKLER ERDŐMESTER

Buda és a környező települések erdei mindig is nagy értéket képviseltek birtokosaik számára, de inkább a vadászat, mint a fakitermelés szempontjából. Az irtások legfeljebb a város fűtésére voltak elegendők, az ezernyolcszázhatvanas években pedig „a közvélemény oly hangosan és kárhóztatólag nyilatkozott az erdők ily pusztítása ellen”, hogy a budai tanács a vágásokat teljesen beszüntette. Ennek következményeit néhány évtized múlva egy fiatal erdész, Guckler Károly próbálta helyrehozni.

Teljes nevén Guckler Károly József Krisztián 1858. szeptember 4-én született Debrecenben, a XVII. században Belgiumból előbb Galíciába, majd Magyarországra vándorolt családból. A selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémián tanult, és a közalapítványi erdőgyakornok már 1882-ben a főváros erdőtisztjévé „választatott meg”.

Gucklerre nagy hatással volt az Országos Erdészeti Egyesület 1885. évi közgyűlése, ahol Havas Sándor nyugalmazott államtitkár, a fővárosi erdészeti bizottság elnöke felszólalásában éles szavakkal bírálta azokat a hibákat, melyek már az erdők fennmaradását is veszélyeztették: „Néhány évre rá, hogy a főváros megalakulása végbe ment, és az új hatóság a közgazgatás és közgazdaság minden ágainak rendezéséhez látott, gondjai alá vette az erdészetet is, mely addig Buda főváros kezelése alatt állott.

A főváros tanácsa sajnálattal vette észre, hogy az addig folyamatban volt gazdálkodás mellett a főváros erdőségei évről évre pusztulnak, és hogy a kihasználás azon módja, mely az annak idején fogamatba vett üzemterv szerint meg volt állapítva, tovább nem folytatható anélkül, hogy néhány évtized múlva a még itt-ott meglévő és erdőnek nevezhető állabok a

Sarjadzó fa (Hármashatár-hegy)

hegyekről el ne tűnjenek, és ezek helyein eltörpült cserjék és kietlen kopárok ne támadjanak.”

A szakember borúlátása teljesen jogosnak tűnt, hiszen már egy tíz évvel korábbi felmérés szerint is a kopárok területe megközelítette a 400 katasztrális holdat, és ez évről évre nagyobbodott, legszembetűnőbb pedig a Hármashatár-hegy fáinak pusztulása volt. Bár „Paulovics László polgármester korában, és az ő intézkedése folytán lett a pozsonyi, a kecske- és hárshegy egyes lejtőin kapa után tölgymakk elvetve, de ennek nyoma csak igen kevés helyen maradt meg, legnagyobb része elpusztult, a felügycső személyzet hanyagsága és némely magánosok erőszakoskodása folytán, kik a fű közt fölsarjadt csemetéket birkáikkal legeltették le.”

Guckler Károly a tuskókról sarjadt erdőkben látta a baj eredendő forrását. Akkoriban ugyanis az építkezésekhez szükséges nagyobb méretű fát (elsősorban fenyőt) a Felvidékről hozták, egyszerűen leűsztatták a Dunán, a város környéki erdőkből pedig jószérével csak tűzifát termeltek, csakhogy a kivágott fák tuskóját a földben hagyták. A tönkről vagy a földhöz közeli gyökerekből kihajtó sarjak fiatal korukban gyorsan fejlődtek, később viszont alulmaradtak a magról keltekhez képest, könnyen betegedtek, a lényeg azonban, hogy sűrű erdő nőtt, melyre hamar fejszét lehetett emelni.

Az 1895-ben erdőmesterré előlépett, majd az Erdészeti Hivatal vezetőjévé kinevezett Guckler lelkes ember volt, a tuskókról sarjadt tölgyesek helyébe életerős, fiatal erdőket akart ültetni. Guckler Károly főként azzal érvelt, hogy „szaporán ki kell vagdosni őket, míg tömegesen pusztulni nem kezdenek”. De vakbuzgalmában egész hegyoldalakon rendelt el tarvágást, Buda erdeinek csaknem az egynegyedét kivágatta, az új telepítést pedig nem bírta erővel: épp a tölgymakkvetésekből kikelő facsemetéket nyomták el a sarjak.

Guckler Károly

A Guckler-szikla

A nyilvánvalóan elhibázott munkaterv ellenére továbbra is gyors ütemben folytatták az irtásokat. Emmer Kornél a növekvő felzúdulás miatt az eljárás ellen interpellálva 1899-ben felszólalt a képviselőház pénzügyi bizottságának ülésén, és „Kifejtette, hogy a fővárosi erdők milyen fontos üdülési, egészségügyi és szépcsészeti szerepet játszanak, mégsem kímélik az erdőket. A telepítés silány, életképtelen. Kérte, hogy csak fokozatosan újítsanak, és gondosan óvják a rendkívüli egyedeket.”

Az interpelláció szakértői véleményre az Országos Erdészeti Egyesület elé került. „A vizsgálat elvetette az erdők silányságára alapozott gyors termeléseket. A szakértők véleménye szerint a gazdálkodás célja más nem lehet, mint az erdőket olyan állapotban tartani, amelyben azok, mint üdülöhelyek, hivatásuknak állandóan megfelelnek. Aláhúzták, hogy az idős állományok még hosszú ideig fenntarthatók, kihasználásuk egészségi állapotuktól függ, esztétikailag ezek magasabb értékűek, mint a hosszú idő múlva záródó fiatalosok.”

Guckler Károly érdemei másrészt vitathatatlanok a Hármashatár-hegy kopárjainak fásításában, ahová bécsi mintára kevésbé kényes fekete fenyveseket telepített. 1914-ben versenyerdősítés során 53 katasztrális holdon ültettek erdőket a főváros területén. A munkálatok vezetője szintén Guckler volt, ezért Bárá Ghyllány Imre földművelésügyi miniszter kitüntette. Az első világháború alatt és után, az ínséges években ismét folytatódott az erdőirtás, és újabb idős erdők estek áldozatul.

Erről azonban Guckler Károly már nem tehetett: 1923. augusztus 31-én, hatvanöt éves korában elhunyt Budapesten. Nevét ma is őrzí a Guckler-szikla, és a Szépvölgytől a Hármashatár-hegy lejtőjén át a Csúcshegyig kanyargó turistaút, melyet saját elgondolása szerint alakított ki, munkája során arra törekedett, hogy megismertesse és megszerettesse az emberekkel a természetet.

A Guckler sétány

TÓRY EMIL NYARALÓJA

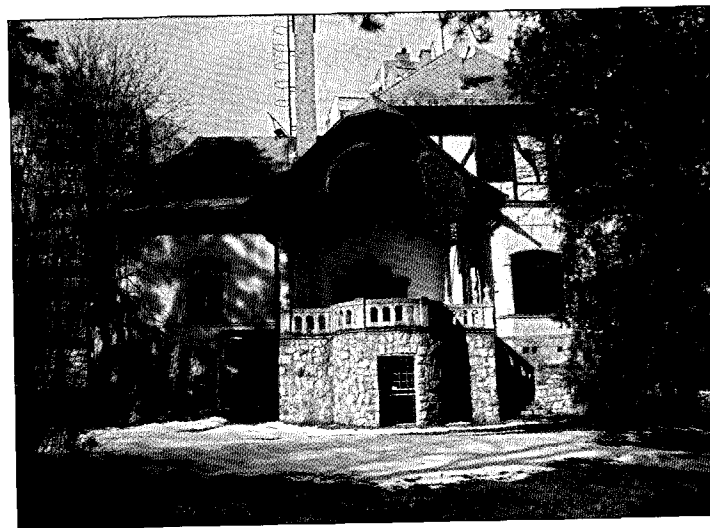
Tőry Emil (1863–1928) építész, műegyetemi nyilvános tanár, építészeti szakíró, udvari tanácsos 1898-ban saját maga és felesége, Kollerich Margit számára tervezett historizáló stílusú villát a Budakeszi út 57/a. számú, nagy kiterjedésű telekre.

Az épület aszimmetrikus elrendezésű, alagsorral, magasföldszinttel és egyes szakaszokon emelettel kiképzett tömegét teraszok, kisméretű tornyok tagolják, tetőzete összetett. A főhomlokzat a ház keleti oldalán van: „Előreugró középrészét a magasföldszinten faverandás fedett terasz, valamint az elé kiugró félköríves, kőkorláttal ellátott nyitott terasz alkotja, amely csak belülről, a villából közelíthető meg a visszaugratott falsík középtengelyében elhelyezett, mozgalmas kontúrvonalú, faragott díszítésű, lombfűrészelt keretezésű ajtón át.” A villa különleges díszítőelemei közé tartozik a faveranda oromzatának lombfűrészelt, áttört mintázata.

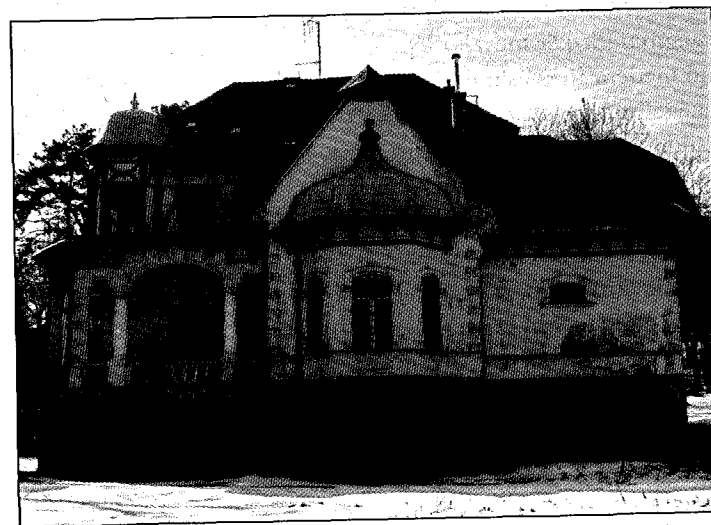
A nyitott terasz alatti, ívesen előreugró, lábazatszerű alagsori falon közepén ajtó nyílik. A magasföldszinti bejárat csak az északkeleti, fedett folyosóról közelíthető meg, amelyhez a kertből lehet feljutni. Az emeletre kovácsoltvas korlátú falépcső vezet. A külső, fedett folyosót a korszak jellegzetes, előregyártott, mozaikhatású padlócsempéivel burkolták, a délkeleti sarokban sátor tetős, egyablakos sarokpavilon épült.

Az államosításkor az 1950-ben létesített Fővárosi Nevelőotthon költözött az ingatlanba. Az itt működő intézmény alapító okirata szerint Budapest Főváros Önkormányzatának Sztehlo Gábor Gyermekotthona – napjainkban ugyan már nem működő – telephelyként évtizedekig nyújtott otthont a hátrányos helyzetű, 3–24 éves korú, szakellátásba utalt gyermekeknek, fiatal felnőtteknek.

A villa homlokzati megjelenése az időnkénti tatarozástól eltekintve nem változott, a felújítások során a tagoló- és díszítőele-

A Tőry-villa keleti oldala

A hátsó homlokzat

meket nagyrészt változatlanul hagyták, de az alagsort a hetvenes években új nyílászárókkal látták el. Az északi oldal emeleti teraszának korlátja és a magasföldszinti ablakok díszrácsai is újak. A tetőt ma rombuszmintás síkpala fedi. A belső terek eredeti elosztását az épület funkciójának megfelelően vékony válaszfalakkal szabdalták fel, és a falépcsőt szintén átalakították.

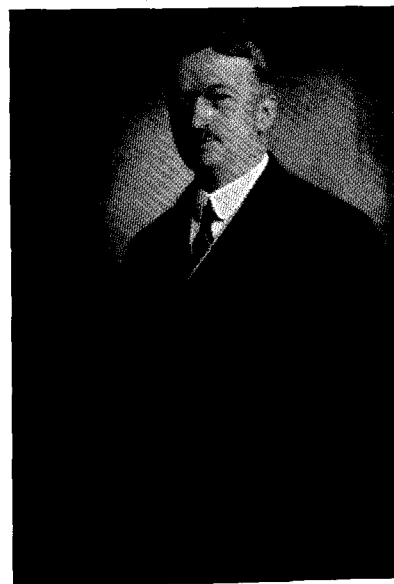
A tájképi jellegű villakertet ifjabb Pecz Ármin (1855–1927) tervezte és kivitelezte saját faiskolájában nevelt növényekből. A Budakeszi útról a maival azonos nyomvonalú belső út vezetett a kert mélyén elhelyezett épülethez. Az északi lejtőt alacsony rézsűkkel és támfalakkal teraszolták, melyek közt szórt burkolatú ösvényeken és négy-hat fokos lépcsőkön át lehetett közlekedni. A villakert leglátványosabb eleme három nagy feketefenyő-csoport volt, körülöttük szépen ápolt, nyílt térségekkel, a további „vizuális súlypontokat” a ház északi homlokzata elé ültetett vadgesztenyék és az elszórtan álló szoliterfák (vérbükk, kőris) képezték.

A kert déli részének épített formái majdnem változatlanok, megmaradt két mészkő lépcső és a szabálytalan alakú mészkő medencéhez és mészkő pad maradványaihoz vezető íves út szegélye, egy mészkő támfal a déli telekhatárnál, valamint a Budakeszi út felőli vörös téglalábazatos, kovácsoltvas csigákkal díszített, keretes drótkerítés és kapu. Az egykori villakertben ifjabb Pecz Ármin ültetéséből még számos öreg fa dacol az idővel: hatalmas vadgesztenyék (fasor a Hárshegy út mentén), magas kőrisek, tiszafa, a már említett három feketefenyő-csoport, de az északi kertrészben különösen durva terepátalakítási munkát végeztek, a fenyők törzsét egy-másfél méter magasan betemetve alakítottak ki feltöltést.

A főváros tulajdonában lévő, üresen álló ingatlanegyüttes 2005 óta II. kategóriába sorolt műemlék, a védetté nyilvánítás célja a Tőry-villa építészeti értékeinek, kertjének, az épület és a kert harmonikus egységének megőrzése.

Kertrészlet

Tőry Emil (1917)

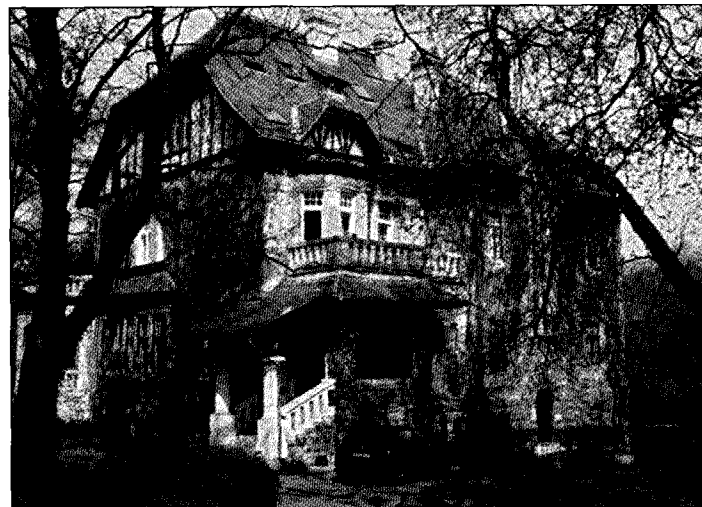
A GSCHWINDT-VILLA

A győri származású Gschwindt Mihály 1854-ban alapított, majd később „Gschwindt-féle Szesz-, Élesztő-, Likőr- és Rumgyár Rt.” néven ismertté vált cégét a századforduló után uno-kája, Gschwindt Ernő (1881–1932) országgyűlési képviselő, a Ferencvárosi Torna Club elnöke irányította. A vezérigazgató Tőry Gusztáv igazságügy-minisztériumi államtitkár (Emil fi-vérének) leányát, Editet vette feleségül, és 1912-ben a család nyaralójától nem messze, a Budakeszi út 65–67. szám alatt kezdtek építkezni.

Szuchy János műépítész historizáló részekkel kialakított késő szecessziós stílusú, négyszintes nagypolgári villát tervezett a kertbe. A homlokzatokat (az északi kivételével) szimmetrikus nagyobb egységek és ezekhez illeszkedő „bővítmények” alkot-ják. A tetőszerkezet erősen összetett idomokból áll, sárga klin-kertégla burkolatú kéményekkel. A ház déli oldalán földszint, első emeletet és favázas, a tetőtérbe is átnyúló második emelet bontakozik ki a homlokzati formákból. (Ezen az oldalon nem látszik a terméskő lábazatú alagsor, mivel a villa az észak felé ereszkedő lejtőn épült.) A szimmetrikus középrészhez keleten két toszkán jellegű oszloppal és favázas felépítménnyel kombi-nált előcsarnok, nyugaton nyolcszögű sarokpavilon csatlako-zik, melyhez a kertből lefelé szélesedő lépcső vezet.

Néhány életrajzi szócikkben egyszerűen pezsgőgyárosként emlegetett Gschwindt Ernő egykor „fényűző” nyaralója 1976-ban a Béke Gyermekotthon Ifjúságvédelmi Részlege, 1992–2011. szeptember 1. között pedig már önálló intézményként Budapest Főváros Önkormányzatának Utógondozó Otthona lett, ahol ál-lami gondozásban felnőtt 18–24 éves fiatalok laktak.

Az épület napjainkig megőrizte külső karakterét, egyedül a tetőablakokat cserélték ki, de a munkálatok, illetve renová-

A villa főbejárata

Az udvari szárny

lások során a díszítőelemek épen maradtak, a villa nagy részét pedig vadszőlő futja be. A háznak négy alagsori és három magasföldszinti bejárata van, valamennyi az eredeti helyén. Az északnyugati sarokpavilon kert felőli dísrácsát és a pincszint északi oldalán nyíló két ajtó rácsát kicserélték, de a modern elemek nem zavarják a homlokzat összképet.

A villakert mesterségesen kialakított terepformái, a rézsúk, teraszok nagy része is sértetlen, eltekintve a ház előtti magas feltöltéstől. Az úthálózat szintén fennmaradt helyenként, akár csak a kerti építmények maradványai: a mészkő lépcsők, a Budakeszi út felőli homokkő támfal, egy tenispálya „körvonala” és a különösen ritka, de a gáztól nehezen hozzáférhető hippodrom formájú vasbeton úszómedence, az üvegháznak viszont csupán szerény romjai állnak a cserjés bozótban.

A teljesen elhanyagolt, gondozatlan, tájképi jellegű és jelentőségű kert eredeti telepítésének idejéből nagyon sok idős fa megmaradt vagy inkább megmenekült a pusztulástól. A nyugati részen tiszafák, korai és mezei juharok, vadgesztenye, az egykori sövény maradványa a tenispálya körül, feketefenyő, vérbükk, a magas kőris, kislevelű hárs, kocsánytalan tölgyek és a török mogoró azonban több helyütt is fellelhető.

A kertben „melléképület” is áll, a korábbi alapra 1860 körül felhúzott, részben favázas, földszintes Vuk-Tőry nyaraló. Tetejéről több helyen hiányzik a cserép, az eresz leszakadt, a későbbi toldalék mennyezete pedig már beomlott. Az épület jelenleg életveszélyes, de romos állapota ellenére még felismerhetők favázas hagyományokat idéző formái. 2005 óta mindkét ingatlan és az őspark is védett, újabb építkezés vagy fásítás csak a bányafelügyelet hozzájárulásával engedélyezhető.

*A Vuk-Tőry
nyaraló a kertben*

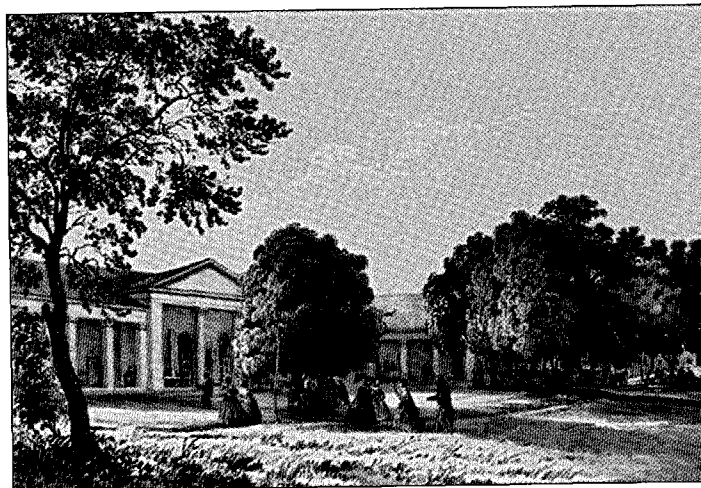
Gschwindt Ernő

A SZÉP JUHÁSZNÉ

Pavianovich János budai jegyző a XVIII. század végén nyitotta meg zugligeti fogadóját, melynek a Szép Juhászné (Die schöne Schäferin) nevet adta Mátyás király egy népmondai kalandjáról. A fogadó a közeli pálos kolostor és templom köveinek felhasználásával épült, és állítólag 1770-ben már pihentek itt Budán átutazó vendégek. Később egy klasszicista szárnyat is emeltek a régi mellé.

Novák Dániel 1836-ban, a Hasznos Mulatságok oldalain számolt be Buda hegyeiben tett látogatásáról: „Az első, mit megtekinténk, a hajdani épület volt, melynek falán egy festményt láthatni még most is, azaz, Andor juhászt nyájával, de egyébiránt az egész rossz karban áll. Ezen ócska épülethez van építve egy másik emeletes ház, felül egy tágas teremmel, melyben egykor táncoltak, s egy pár szobával az ideiglen ott lakozók számára. [...] Innen az ujon felkészült Szép Juhászné vendégház felé vettük utunkat, mely valóban helyes architekturai stýlben készült építmény. Közepét ezen építménynek az udvar felől két doriai oszlop diszesíti, a peristyl egész hosszát pedig a két szárnnyal együtt hasonló rendű négyszög oszlopok ékesítik. Hátulról van a risalít felett egy fronton alkalmazva, hol a szép juhászné van lefestve, s ezen felírás nyomja ki világosan annak rendeltetését: »Licht im Kopf, Gott in der Brust, und im Herzen Friede« (Világosság a fejben, az Úr a kebelben és béke a szívben.) Miután ezen helyen frissítőt vettünk magunkhoz, s a barátságos vendéglős mind a 11 vendégszobáját a teremmel együtt megmutatta: elvezete minket a fák alatti ülőhelyekhez is.”

Forgalma igazán a negyvenes években növekedett meg, amikor a pesti arisztokrácia divatba hozta „a zöldbe való kirándulásokat”. Báró Podmaniczky Frigyes írja naplójában: „E kirándulásaink egyike, melyet 1846. évi május 1-én a »Szép juhászné«-hoz tevének, örökké emlékezetes, szomorú-víg véget

Alt Rudolf-Sandmann: A Szép Juhászné Budán

Borsos József

ért. Reggel a tavasz ez ünnepe iránt bennünk élő tiszteletnek megfelelő tavaszi öltönyökben kocsikáztunk a budai hegyekbe, csípős szél által nem éppen kellemesen meglepetve. Alig lett az előre oda rendelt »lunch« felszolgálva, midőn a csípős szelet borulat, ezt pedig sűrű havazás követte. Beszorulván a terembe, a cigányzene mellett rendeztünk május 1-én téli ünnepélyt, kénytelenségéből. [...] A »Szép juhászné« akkori berendezése éppen nem volt olyan kényelmes, hogy órákra terjedő ott mulatozást kellemetessé bírt volna varázsolni.”

Kivételes panorámája és konyhája azonban több hírességet is odavonzott. 1839-ben meglátogatta a neves angol író, Miss Julia Pardoe, szinte állandó vendég volt Deák Ferenc, és amikor 1852 nyarán a frissen kinevezett porosz követ, Bismarck első diplomáciai útja a Magyarországon tartózkodó Ferenc Józsefhez vezetett, Budán találkoztak, ahol a Szép Juhászné csárdában közösen ebédelték.

Ugyanakkor az ötvenes évekre a hegyvidék már „felkapott” helyé vált a polgárok körében is, akik gyalog és omnibuszon indultak a Szép Juhászné felé egy „zöldhétvégét” vagy ünnepet eltölteni. Borsos József festő, fényírdász 1865-ben vásárolta meg a „Szép Juhásznéhoz” címzett vendéglőt”. 1871-ben a fogadó bővítésre szorult, Feszl Frigyes tervei alapján tánctermet és lakóházat építettek hozzá. Borsos 1877. február 24-én eladta lakását és fényképészeti műtermét, ezután „a korcsmát bérbe adta, ő maga pedig ott élt visszavonulva 1883-ban bekövetkezett haláláig.”

1884-ben kéménytűz miatt leégett a vendéglő. 1896-ban Dornis Miklós, a századforduló után pedig Földes Ármán tulajdonába került. 1934-ben még említi az útikalauz: „Hidegkonyha, polgári árak, egyszerűbb igényű szobák télen-nyáron teljes ellátással is kaphatók. [...] a budakeszi út derékszögű fordulójában fekszik. A 22-es autóbusz megállója.” A Szép Juhászné 1938-ban nyitott ki utoljára, néhány év múlva lebontották az elhagyott épületet.

Képeslapok az elmúlt századfordulóról

Üdvözlét a „Szép Juhászné” vendéglőből.

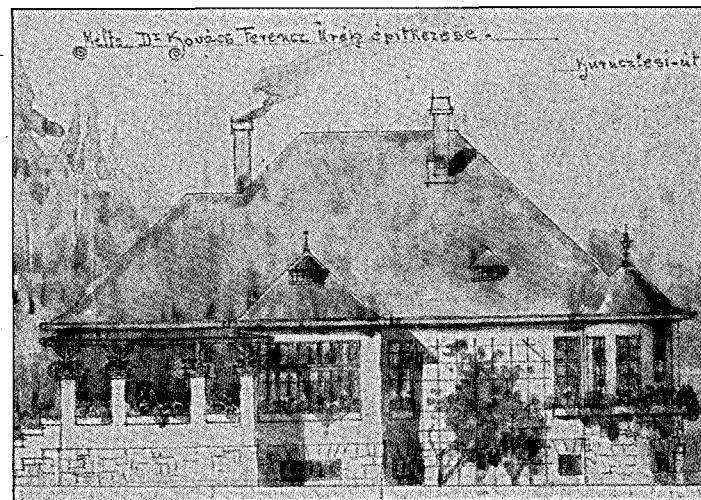
KOVÁTS DOKTOR HÁZA

Székelyudvarhelyi Kováts Ferenc tüdőgyógyász-főorvos Nagyszebenben született 1888. március 30-án. Diplomáját a kolozsvári egyetemen szerezte, majd a marosvásárhelyi Dollinger Klinikán, Radnóton és Szegeden praktizált, ahol megalapította az ország első vidéki tüdőgondozóját. Külföldi tanulmányai során a francia Pasteur Intézetben is dolgozott.

Miután hazatért, 1926-ban Budapesten megvette a Kuruclesi út 13. szám alatti üres telket. Háza tervezésére gyöngyöshalászi Takách Béla építész, festőművész kérte fel, aki a Manninger-villa elkészülte után vált népszerűvé a környéken. Takách az előző századfordulón divatos, népies irányzatot képviselő szecesszió stílusában terméskő lábazatos, verandás, pergolával díszített, magastetős házat építtet a „méltóságos” megrendelőnek.

Dr. Kováts Ferenc 1937-ben a Szent János Kórházban kapott állást, majd a Semmelweis Orvostudományi Egyetem klinikájának igazgatója lett. Ekkor már a tuberkulózis elleni küzdelem egyik hazai vezetőjének számított, a szerves por által okozott kombinált tüdőbetegség első azonosítója volt, műszertervező, több pulmonológiai módszer hazai meghonosítója, de a gyógyításon kívül medikusokat is tanított, szakmunkákat publikált. A Korányi Frigyes Tbc és Tüdőgyógyász Társaság örökös elnökének választotta, 1954-ben Kiváló orvos kitüntetésben részesült, 1958-ban és 1961-ben megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát, valamint 1973-ban az Akadémiai Díjat. Szabadidejében festett és szobrászkodott. 1983. november 23-án hunyt el.

A Kováts-villát azóta kétlakásos társasházzá formálták a veranda és a tetőtér beépítésével. A műemléki környezet megőrzése érdekében 2005-ben a házat védetté nyilvánították, az utcafrontra felhúzott garázssor azonban „brutális pofon” mind a rendelethozóknak, mind a szépérzékkű embereknek.

A tervező vízfestménye a házról

A „brutális” garázssor (2011)

A GÁDOROS LÁNYOK

A fekete vaskaputól szürke, néhol piros betétekkel kirakott téglajárda vezet a szépen gondozott kert mögé rejtett villához. A Lotz Károly utca 18. szám alatti házat „nagyságos Szedő Dániel úr”, a Magyar-belga Fémipargyár Rt. igazgatója és neje, Weisz Elza építtette 1932-ben.

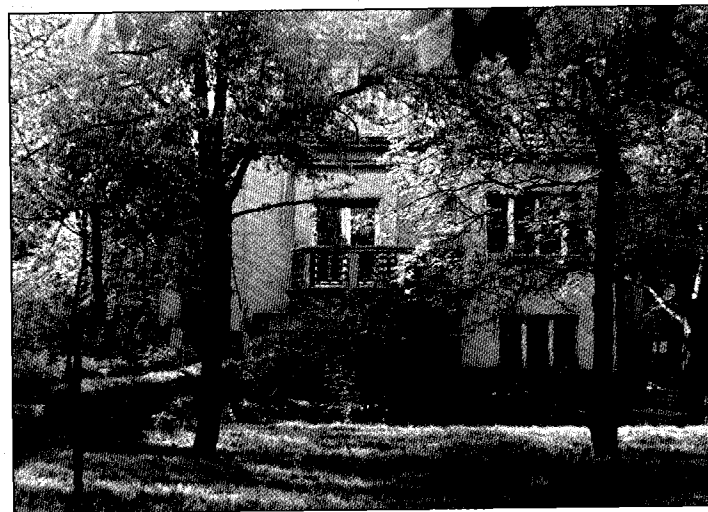
A tervrajzok Tauszig Béla (1883–1973) és Róth Zsigmond (1885–1970) okleveles építészmérnökök tervezőirodájában készültek, a terméskő lábazatos, előlépcsős, nagy teraszos ház a kor budai villaépítészetének jellegzetes jegyeit képviseli, annak egyik szép példája. Az alagsorban (akkori nevén: souterrain) volt a házmesterlakás, mosókonyha, mángorló és a tüzelőtároló, a földszinten a konyha, nappali és a cselédszoba, az emeleten pedig két hálószoba és egy fürdőszoba. Nyolc év múlva Szedő Dániel eladta a villát, új tulajdonosa Ivanovszky Adolf (1887–1944) borkereskedő és felesége, Weisz Berta (1897–1977) lett.

Unokájuk, Bartók Miklósné Gádoros Mária visszaemlékezése szerint: „Amikor 1940-ben nagyszüleim megvették a házat, át kellett alakítaniuk egy többgenerációs család részére alkalmas formára. 1941-ben készült el az átalakítás, amelynek során az egész család kényelmesen elfért. Ehhez az épületet ki is kellett bővíteni. A bővítés a hátsó szárnyat érintette, itt az eredeti végfalat elbontották, és az alsó szinten bővítményként egy garázs készült, fölötte két szinten egy-egy újabb szoba és fürdőszoba. (A toldalékpépítést Hollay János építőmester tervezte és kivitelezte.)

Az így átalakított házban a magasföldszinten éltek a nagyszüleim, az emeleten az ő lányuk (anyám), Erzsébet, aki Dr. Davidovics Ernőhöz ment férjhez. Én is odaköltöztem velük, akkor másfél évesen, majd 1942 nyarán ott született meg a húgom, Júlia. Az alagsorban kapott helyet Ivanovszky Endre, nagybátyám, aki akkor 23 éves volt.

A Lotz Károly utca 18. 1933-ban...

...és negyven évvel később

A kert lényegében úgy nézett ki, ahogyan ma, a család szívesen használta, sok fénykép készült erről. A kertbe rózsafákat is ültettek, de azok később kipusztultak.

A háború viharos évei a családban sok tragédiát hoztak. Apám, nagybátyám és nagyapám munkaszolgálatba mentek, és onnan nem tértek vissza.

A háború után a megmaradt csonka család, anyám, nagyanyám és mi a húgommal visszaköltöztünk. Az első évben magas rangú orosz tisztet helyeztek el a házban, akik a középső szinten laktak, családotul. Emlékszem, hogy két tíz év körüli fiú is volt velük egy ideig.

Az orosz tiszték biztonságot jelentettek az akkori zavaros időkben. Nagyon rendesek voltak hozzánk, élelemmel is elláttak. A velünk élő háztartási alkalmazott, Kudlik Juci, minthogy tót származású volt, tudott is velük valamennyire beszélni. Az orosz tiszték később elhagyták a házat, mi visszaköltöztünk a középső szintre, és az emeleti szint egy szobáját is mi használtuk. A ház többi részét különböző lakóknak utalták ki.

1949-ben anyám ismét férjhez ment, férje Gádos Lajos (Dr. Gádos Lajos [1910–1991], kétszeres Ybl-díjas építészmérnök) volt, aki odaköltözött hozzánk, és később minket örökbe fogadott, így lettünk Gádos lányok. 1955-ben megszületett Katalin húgunk. Én 1962-ben költöztem el, amikor férjhez mentem.

Az 1980-as évek elején az addigra már sajnos megcsonkult család elhagyta a házat, majd később húgom, Dr. Gádos Júlia a felső szintet visszavásárolta, máig benne lakik.”

Gádos Mária és Júlia édesanyjukkal (1947)

Gádos Katalin és Mária (1971)

KARÁDY KATALIN TITKOS KÉRÉSE

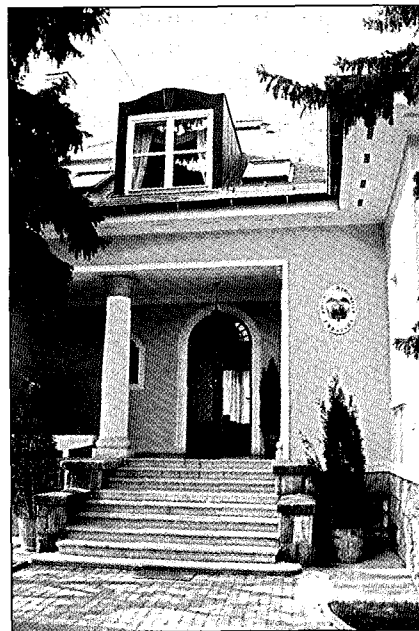
A múlt század húszas éveinek elején a Rózsadomb lankásabb részein a szőlők mellett még termőföldek is húzódtak. Zülchner G. Adolf és felesége, Vögerl Franciska 1922. december 29-én 36 480 koronát fizetett egy „szántó és ház” ingatlánért a Törökvész dűlőben.

Az időközben Borgó utcára keresztelt dűlő huszonhatos számú telkét az 1928. szeptember 28-án kelt adásvételi szerződés szerint „Szikla Gusztávné úrnő született Schwendtner Petronella kőfaragóüzlet tulajdonos” 17 000 pengőért vette meg addigi tulajdonosaitól. Schwendtner Nelly első férje ifjabb Áprily János kőfaragó volt, 1910-ben özvegyült meg és lett kiskorú gyermekük, Kornélia természetes és törvényes gyámja. Szikla Gusztáv MÁV-főmérnökkel 1914-ben kötött házasságot.

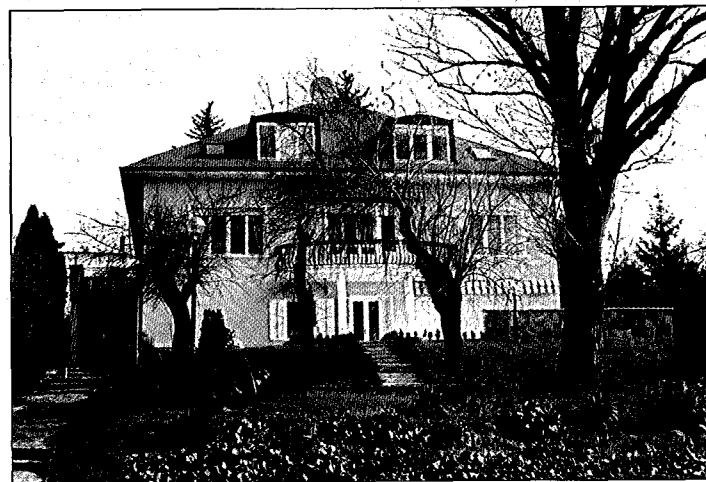
Szikla Gusztávné Borgó, illetve 1929-ben már Lepke utcai „lakház” tervét Almási Balogh Lóránt készítette, a kivitelezés pedig Apor József okleveles mérnök és építőmester munkája. Mivel a telek a kert felé lejt, az utcafrontról nem látszik az alagsor, ahol a pincék, a házmesteri lakás és a mosókonyha kapott helyet. A magassíkföldszint beosztása „előszoba + 4 szoba, 1 fürdő, külön WC, tálaló, konyha, kamra, cselédszoba + lépcső, WC”. Az újonnan épült házat 1930. január 23-án „kitüntették” a tulajdoni lapon is.

Szikla Gusztávné rövidesen meghalt, 1931. július elsején hagyatékátadó végzés alapján a tulajdonjog lánya, Dr. Brooser Béláné Áprily Kornélia javára „bekebeleztetett”, aki 1940. február 27-én 87 000 pengőért eladta örökségét a Wolf testvéreknek. Weltzl Istvánné Wolf Zsuzsanna kilenc-, Dr. Wolf Emil, a Chinoín Gyógyszer és Vegyészeti Termékek Gyára alapítója és vezérigazgatója egytized részben osztottak a villán.

A személyzetből Huber Antalné újságoknak is beszélt: „Házmesterek voltunk a férjemmel a Wolf Emil úr házában. Negyven-

A Lepke utca 26. utcai bejárata

A kerti homlokzat

kettőben kerültünk hozzá. Tengődünk, ő meg tisztességes bért ígért. A Lepke utca huszonhatban volt a háza. Mi a szuterénben laktunk. Később a Wolf úr meghirdette a villát, hogy eladná. Karády művész nő vette meg a házat. Az emeleten fent a Raksányiék laktak, a Raksányi Gellértnek a nagybátyja. Míg a Karády művész nő oda nem költözött a házba. [...] Én bejártam a konyhára krumplit pucolni, ezért is tudom, ha vendégségbe jöttek a színésznők, mindig paprikás krumpli volt a menü. [...] Két szobára emlékszem. A nappali, mint egy terem, benne kandalló, sok finom holmi, meg egy alacsony szekrényféle. Rajta vagy ezer porcelánpapagáj. Azokat gyűjtötte a művész nő. A hálósobában két ágy egymás mellett. Fölötte a képen a Magyarok Nagyasszonya.”

Karády Katalin szintén úgy emlékszik, hogy ekkor már a vilában élt. Újszászy István ezredesről, a kémelhárítás főnökéről mondja: „Nagyon szerettük egymást, és úgy volt, hogy a háború után összeházasodunk. Nem tudtuk, hogy miért, de elvitték Oroszországba. [...] Aztán a rendőrség megjelent a Lepke utca 26.-ban, a házamban és rendőri felügyelet alá tettek, hogy én rejtegetem a vőlegényemet.” Viszont Wolf Emil hazatért a deportálásból, majd nekifogott a Chinoin újjászervezésének. Belgiumban halt meg 1947. július 15-én. Július 14-én kelt az a vételi szerződés, mellyel házát „Varga Rezsőné született Kanczler Katalin” nevére írták. Elképzelhető, hogy Wolf Emil 1942-ben valóban eladta a villát Karádynak, és ezt a tulajdoni lapra csak utólag vezették fel, az aktuális dátummal.

Karády Katalin 1951. február 19-én elhagyta az országot. A Fővárosi Tanács azonnal elidegenítési tilalmat jegyzett fel az ingatlanra, ahová először orosz „szakértők” költöztek, majd 1957 tavaszán a II. kerületi tanács engedélyt adott a villa négy lakásossá alakítására, amit az elithez tartozó értelmiségieknek utaltak ki. Miután 1960-ban Czinege Lajost (1924–1998) ki-nevezték honvédelmi miniszterré, a Lepke utcai házat államosították, belső tereit a szolgálati lakás céljára ismét egybenyitot-

Wolf Emil

Karády Katalin
(Rozgonyi felvétel)

ták. Kezelője a Néphadsereg lett, a kerti fák és cserjék zömét biztonsági okból kivágták. Czinege 1962-ben kiköltözött, a villa pedig a Külügyminisztérium Diplomácia Testületet Ellátó Igazgatóság fennhatósága alá került, indonézok laktak benne.

1969. szeptember 1-jén a külügyminisztérium telefonon értesítette a III/II-7. osztályt, hogy „Karády végleg szeretne hazajönni, ahol művészetét felajánlja a magyaroknak, csak egy kérése van, hogy a Bp. II. ker. Lepke-utca 26. számú házát adják vissza. [...] Karády kéri, hogy tartsuk titokban kérését.” Péter János külügyminiszter szeptember 6-án a következő utasítást adta a belügyi tárcának: „Karády Katalin látogatásra, vagy végleges hazatérésre beutazhat, az engedély számára kiadható, nagy súlyt helyezünk arra, hogy hazajön.”

Kazimir Károly rögtön New Yorkba utazott, szeptember 8-án találkozott Karády Katalinnal. Már aznap jelentette a washingtoni nagykövetség: „Karády – ha hazamegy – minden bizonnyal anyagi támogatásra szorul majd. [...] A művészno repertoárja ugyanis semmivel sem bővült az elmúlt húsz év során. [...] Megítélésünk szerint Karády hazatérése csak politikai szempontból lehet hasznos számunkra, művészileg aligha.” Karády a beszélgetés után lemondott hazatérési szándékáról és a Lepke utcai villáról.

Az épp lakatlan házat (rossz állagú, nedves alagsorral) Bolberitz Henrik okleveles építész mérnök 1999-ben áttervezte kolumbiai nagyköveti rezidencia céljára. Megtartották az épület eredeti jellegét, ami a tetőtér beépítése miatt kényes feladat volt. Az alagsorban kiszolgáló helyiségek (főzőkonyha, raktár, szauna), a földszinten a lakás közfunkciójának (fogadások) betöltésére is alkalmas szobák készültek, valamint saját konyha, a tetőtér a hálószobák foglalják el. A belső falépcső folytatásával szépen megoldották az új szint megközelítését is. A kertben nagy teraszt alakítottak ki, mely alá kétállásos garázs épült. A rezidencia felett a CD Hungary Zrt. rendelkezik, jelenleg az ír nagykövet otthona.

A belső terek a kolumbiai nagykövet idejében

„A SEMMI ÁGÁN”

A Káplár utca 5. számú házat, melyben József Attila első és egyben utolsó főbérleti lakása volt, a bérház leendő tulajdonosaiból alakult részvénytársaság megrendelésére Fenyves és Fried építész-mérnökök tervezték 1932-ben, Bauhaus stílusban, kivitelezője Szűts Jenő építőmester. A ház pirosra festve ma is eredeti formájában áll.

A költő lakásához szerény fürdőszoba is tartozott, és egy főzőhelyiség gázrezsóval, de Füsi József (1909–1960) író, műfordító emlékezete szerint nem örült otthonának, ahová 1937 tavaszán költözött: „Egész nap csak feküdt, szívta cigarettáit egymás után, enni alig evett, nagynehezen lehetett belekönyörögni egy-egy tányér levest, és nem szólt, alig válaszolt a kérdéseinkre. Már kávéházba se igen járt.”

Cserépfalvi Imre (1900–1991) könyvkiadó így ír róla: „Egy alkalommal a szerkesztőségben lett rosszul Attila. Én felajánlottam, hogy hazaviszem. Így is történt, az öcsém vitt el bennünket kocsival. Mikor elértünk a Káplár utcához, kicsit megnyugodott, kérte, hogy tegyük őt itt le, mi meg menjünk haza, már jól érzi magát.” József Attilát orvosa a svábhegyi Siesta Szanatóriumba utalta, ahol *neuraszténia gravisszal* kezelték. Innen november elején utazott Jolán nővérével másik nővére, Etelka balatonszárszói panziójába.

1937. december 3-án este fél 8-kor a vasútállomáson álló tehervonat postakocsijába még bedobott egy levelet, majd a szemtanúk *nem egyöntetű* állítása szerint a költő a vonat indításakor átugrott a leeresztett sorompón, és két kocs közé vetette magát. Mivel azonban a MÁV, az orvos, a csendőrség és a községi eljáró hivatalos jelentése több ponton is ellentmond egymásnak, a mai napig tisztázatlan, hogy József Attila öngyilkosságot követett el, vagy, hogy lerövidítse a hazautat, át akart bújni a vagonok között, és a meglóduló szerelvény lökte a kerekek alá.

*A ház kapuja
József Attila
emléktáblájával*

*Az udvari oldal,
ahol a költő lakott*

POSTA A TÖRÖK UTCÁBAN

Prokesch Antal a főváros egyesítése óta tagja volt a törvényhatóságnak, és „különösen a II. kerületben tett a közügyeknek kitűnő szolgálatokat, és mint iskolaszéki elnök, igen tevékenyen és lelkiismeretesen működött”. A Török utca 7. számú házban egyedüli tulajdonosként lakott feleségével, Lindmayer Terézszel és négy fiával.

Prokesch 1886-ban megvásárolta Fleischmann Tódor János magánzó és Fleischmann Bódog belvárosi kereskedő Margit utca 1.–Török utca 2. alatti saroktelkét is. Az oda épített kétemeletes bérházat 1887. február 24-én adták át, tervezője Schleiser E. építész, a kivitelező Háfner Antal, a Gyöngyi Ipartestület bejegyzett kőművesmestere és Felföldy Dániel volt.

A magastetős, eklektikus stílusú ház csak részben alápincézett, utcai homlokzatait a földszint fölött hangsúlyos osztópárkány tagolja. A kissé ferdén lecsapott épületsarkot az emeleti szinteken kiugró, kétszintes zárterkély teszi hangsúlyossá. Az emeleti ablakok vakolatkeretézéssel készültek, melyek ma is egységesek és az eredetihez hasonlóak.

1897-ben Prokesch Antal meghalt. Végrendeletében kikötötte, hogy halála után két évvel fiai eladhatják a bérházat, de csak haszonnal. Arról nem maradt fenn adat, hogy erre mikor került sor. A Magyar Posta 1945. július 2-án nyitott hivatalt az épület Török utcai oldalán, a háború előtti „kerthelységes” vendéglő termeiben. A posta mellett dohánybolt, díszhalkereskedő, a Margit utcában pedig cipőjavító működött.

A hatvanas évek elején a posta „bekebelezte” a díszhalas üzletét, a ház sarkán nyitottak duplaszárnyú ajtót, az oldalbejáratot pedig megszüntették. 1994 márciusában Szojka László tervei alapján ismét bővítették és modernizálták Budapest 23. számú postahivatalát.

A Török utcai posta

Levélfelvétel (1960)

TEPLOS A KÖRÚTON

A magyarországi Ágoston-rend a XIII. század végén alakult, 1309-ben a remete barátoknak már temploma és kolostora állt a Vízivárosban, ami a török hódoltság alatt elpusztult. Újbóli letelepedésüket Széchényi Pál kalocsai érsek és a Kamara 1700-ban engedélyezte Budán. Mai telküket (Margit körút 23.) is ekkor utalták ki, de a rend Pamer János házát is megvette, hogy az új kolostor felépítéséig legyen hol lakniuk a szerzeteseknek. A munkát az ideköltözött tartományfőnök, Achinger József irányította.

Az első, kriptás templomot 1707-ben emelték a mostani helyén, 1723-ban pedig engedélyt kaptak az országúti plébánia megalakítására, ezért nagyobb kolostorra volt szükségük. Hölbling János is részt vett 1724. július 17-én az alapkövetételén, emiatt őt tartják a rendház építőjének. Az egyemeletes klastrom utcai homlokzatából csak a refektóriumot is magába foglaló rizalit ugrott ki, folyosója az udvari oldalon futott végig.

A kéttornyos barokk templomot Nepauer Máté (Brünn, 1719–Buda, 1792) tervezte, építése 1752-ben kezdődött. Tíz év alatt készült el a déli torony és a főhomlokzat, a hajót a régi templom lebontása után fejezték be. 1767-ben már tető alatt állt a templom, belső terét a tornyok által közrefogott előcsarnok, a háromszakaszos hajó és a valamivel keskenyebb, íves záródású szentély alkotta, az innen nyíló sekrestye, a felette lévő oratórium és az oldalfolyosók később épültek meg. 1770. szeptember 23-án Zbiskó Károly bosnyák ferences püspök felszentelte a templomot Szent István első vértanú és Szent István király tiszteletére. A tabernákulum felett két lebegő angyal tartotta a kegyképet. 1780-ra elkészült a szentély boltozatfreskója, melyet Franz Anton Maulbertsch (1724–1796) művének tulajdonítanak.

1785-ben II. József feloszlatta az Ágoston-rendi kolostort, a templomot és a rendházat a vízivárosi ferencesek kapták meg,

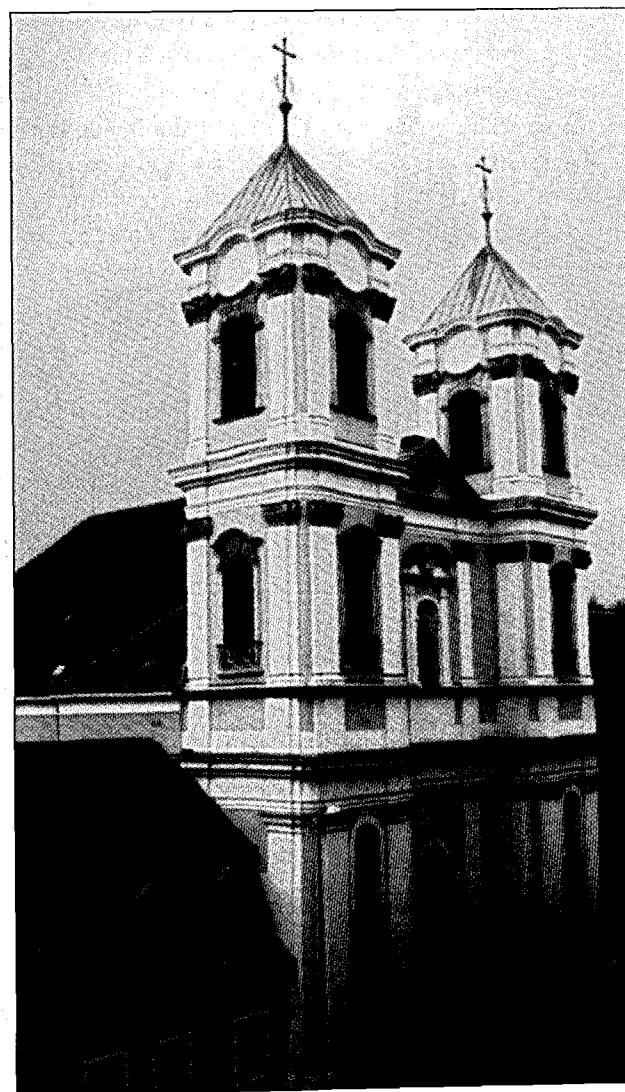
A templomtoronyban egykor órák is voltak (1937)

akik Fő utcai otthonukat adták át az Erzsébet-apácáknak. 1785. augusztus 22-én felvették a kolostor leltárát, Franz Xaver Hacker ácsmester pedig az épületegyüttes műszaki rajzát készítette. A ferencesek alig végeztek átalakítást a templomban, a szószék ma is az eredeti, a copf keresztelőkút 1800 körüli. 1835-ben a rendházat új szárnnyal bővítették Kimnach Lajos budai építőmester terve alapján.

1882-ben az utcai kolostorszárny manzárdját azonban statikai okok miatt le kellett bontani, a Margit körút szélesítésének pedig a kerítés és a rendház kiugró része esett áldozatul. 1903-ban a repedező templomhajó boltozatait rabbitzszervezzel erősítették meg, tönkretéve ezzel a szentély barokk freskóját. A restaurálás folyamán kicserélték az eredeti főoltárt tirolai Stuflessner-féle felépítményre, a húszas években Unghváry Sándor festette ki a mennyezetet Assisi Szent Ferenc életének jeleneteivel, és színes üvegablakokkal díszítették a templomot.

A második világháborúban súlyosan megsérült az épület főhomlokzata, a tetőszerkezet és a két torony is. Az üvegablakok betörték, a Szent István első vértanú megkövezését ábrázoló főoltárkép és a Mária-kegykép elpusztult, ezeket később Márton Lajos festményeivel pótolták. Gerő László 1947-ben belülről, négy év múlva kívülről állította helyre a templomot.

Unghár Péter 1989-ben „rekonstruálta” az utcára néző kolostorszárnyat, visszaépítve a lebontott manzárdszintet, később a templomteret újjátották fel: a szentély padozatát megemelték és márvánnyal burkolták, az új liturgikus tér kialakítása Cságoty Ferenc munkája. A szembemiséző oltár előtt a Golgotára emlékeztető sziklatömb áll, a feszületet idős Madarassy Walter készítette. Az elpusztított ablakok helyébe Kontulyné Fuchs Hajnalka festett újakat, Assisi Szent Ferenc életéből vett jelenetekkel. Az Országúti Szent István Első Vértanú Plébánia és a templom II. kategóriába sorolt műemlék.

A templom és a kolostor a felújítás után (1989)

VÁNDORLÓ MESEHŐSÖK

Sebők Zsigmond Párkányban született 1861. szeptember 22-én. Mint hírlapíró kereste a kenyerét, de már fiatalon elkezdett a gyermekirodalommal is foglalkozni. Ő teremtette meg 1893-ban az ügyetlen és kissé bárdolatlan Mackó úr alakját, aki utazásai során tapasztalatokat szerez az emberek között, jelleme pedig közben változik, fejlődik.

Később a mára klasszikussá vált Dörmögő Dömötör folytatta tovább Mackó úr kalandjait, de nem egyedül, új figurák csatlakoztak hozzá: Róka Misi, Zebulon és Dorka. Sebők Zsigmond több mint harminc ifjúsági regényt publikált, 1916. június 4-én hunyt el Budapesten.

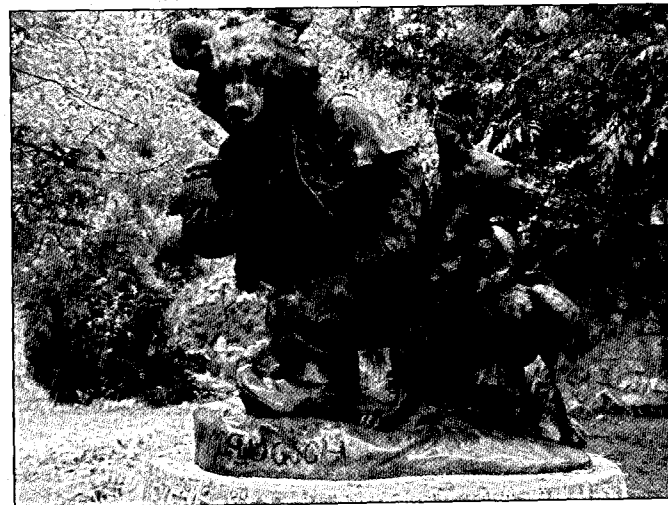
Egy író, azon túl, hogy kiadják és olvassák könyveit, nem érhet nagyobb megtiszteltetés, minthogy maradandó emléket állítanak valamelyik népszerű regényhősének. 1936-ban, halálának huszadik évfordulóján Sebők megkapta ezt a ritka elismerést is. A második kerületi Germanus Gyula parkban felavatták Zebulon és Róka Misi bronzszobrát.

A mackó lába előtt az alkotóművész, Maugsch Gyula (Besztercebánya, 1882–Ausztria, 1946) vezetékneve áll, a másfél méter magas, hengeres haraszi kő talapzat peremén vésett felirat fut körbe: „Emlékezésül Sebők Zsigmondra, Mackó úrnak, a gyermekek barátjának megteremtőjére”. A posztamens tetején a medve áll, Mühlbeck Károly rajzairól ismert öltözkében, jobb mancsában mézesbödönt szorongat, másik mancsával pedig a gágogó libával menekülni próbáló rókát vonszolja maga után.

1970-ben, miután elkezdődött a HÉV-aluljáró építése a Margit híd budai hídfőjénél, Maugsch Gyula szobrát áthelyezték az első kerületi Hunfalvy parkba, melynek most Európa liget a neve.

A mesefigurák eredeti helyükön (Germanus Gyula park)

A szobor ma az Európa ligetben áll

FOTÓK:

Ács Irén
Balogh Erzsébet
Bartos Péter
Bolberitz Henrik
Bokros Péter
Gyuró István
Kapovits Réka
Kovács Attila
Takács Kornél

ARCHÍV FELVÉTELEK:

Erdélyi Mór
Fortepan
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Budapest Gyűjteménye

KÉPESLAPOK:

A szerző gyűjteményéből

X153664

VERRASZTÓ GÁBOR
EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

Nagymágocs – fejezetek a község történetéből 2. (1990)

Szétszabdalt fényképek (2005)

A nagymágocsi kastély (2006)

Szivar a kapucsengő alatt (2006)

Rezes Molnár Lajos – *Egy orosházi festőcsalád története* (2006)

Pasaréti mesék (2007)

A Váncza család (2007)

A molnár, aki Lipót volt (2008)

Vándorévek szerelme (2008)

A szömjas Mátyás király (2009)

Déry Tibor pizsamában (2009)

Abszurdkák (2009)

Vendéglő az Országúton (2010)

Menedék (2010)

Marczibányi István (2010)

Buda egy és oszthatatlan. A hegyek karéjának díszletei közé egy-egy ősi útvonal fúródik, hol nekivágva a hegyeknek és átfurakodva köztük, hol a Duna mentén, lapályosan. Ha megállunk a Várban a Tóth Árpád sétányon és elnézünk északnyugat felé, alattunk van az összefutó utakat és e kötet témáját egybefogó, három kerületet képviselő Széll Kálmán, alias Moszkva tér.

A kötetnek a jól ismert Rózsadomb, a Városmajor, a József-hegy, a ma már kevésbé azonosított Országút, Vérhalom, Törökvész, Rézmál épületei, lakosai és érdekes helyszínei a témája, de egy műgyűjtemény szétszóródott darabjai révén még az Egyesült Államok is felrémlik, vagy a Lepke utcai ház történetéhez kapcsolódva az is, ahogyan a Kádár-korszakban meggátolták Karády Katalin hazatérését.

Ám körülöttük fel-feltűnnek a művészek, József Attila, akinek a Káplár utcában volt egyetlen saját lakása, Szabó Dezső, és persze az egy-egy korban fogalommal vált éttermek-fogadók, mint a pesthidegkúti Wippner vendéglő vagy a Szép Juhászné. Aki szeret kötetlenül sétálni, önmaga felfedezéseire ismerhet ebben a kötetben.

Buzinkay Géza

1490 Ft

9 789632 632179